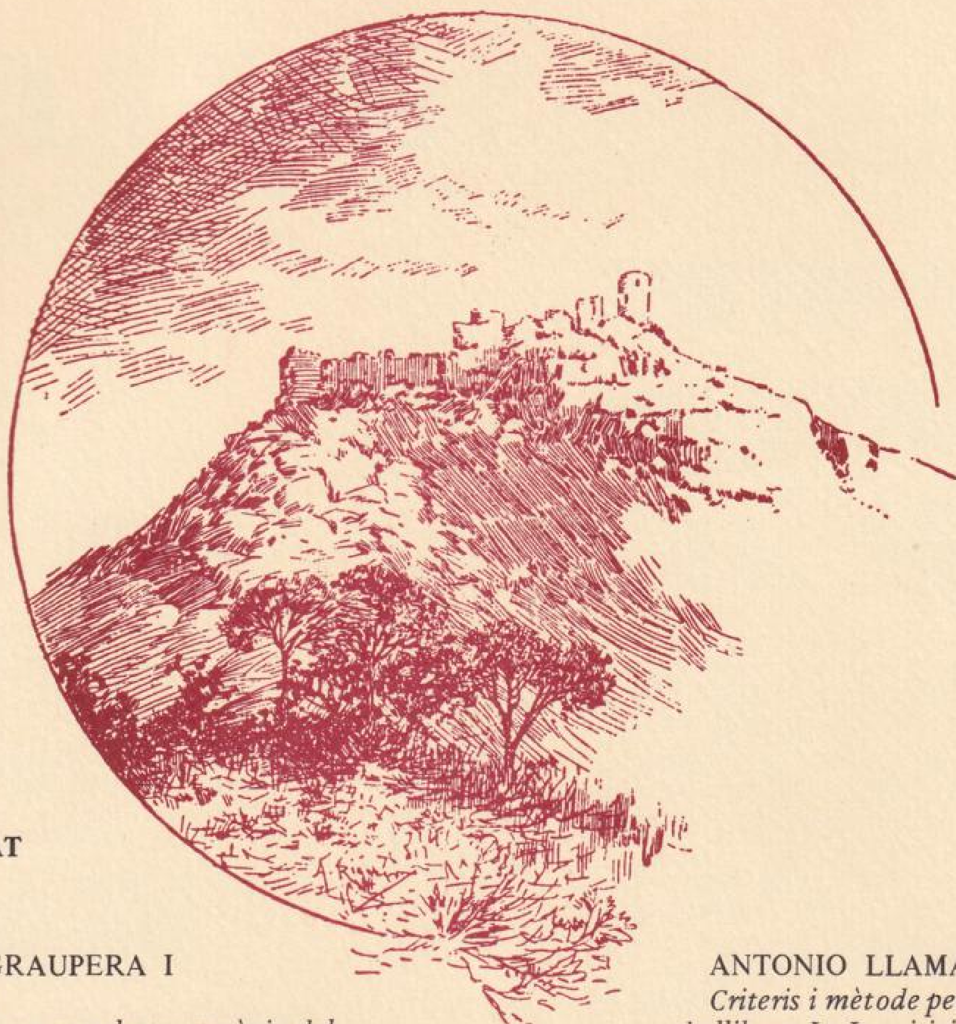

FULLS/31

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, abril 1988

FULLS/31

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, abril 1988

TAULA

**Portada: Visió del Castell de Burriac des del camí de Cabrils a Argentona.
Dibuix d'Alexandre Riquer. (1877). Extret del llibre *Lo castell de Burriach* de Francesc Carreras Candi.**

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró.
Director: Manuel Salicrú i Puig.
Beata Maria, 3
Tel. 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
08301 MATARÓ.

Composició i impressió:
Copisteria Castellà - c/ Pujol, 40 - 08301 Mataró.

Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

Amb la col.laboració del
SERVEI D'ARXIUS DEL DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
i del
PATRONAT MUNICIPAL DE CULTURA DE MATARÓ.

EDITORIAL

EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC DE LA CIUTAT DE MATARÓ

La recent constitució del Consell del Patrimoni Arquitectònic –el Museu Arxiu de Santa Maria hi és representat– és bon motiu per parlar, una vegada més, del patrimoni arquitectònic mataroní.

Per l'abril de 1985, després de constatar els resultats de l'aplicació del *Pla Especial de Protecció i Catàleg*, aprovat el 1981, satisfactoris en molts aspectes, demanàvem una *política activa* municipal en favor del salvament, la rehabilitació i la restauració de la ciutat vella.

Avui és ben cert que existeix aquesta política, amb resultats tan importants com l'aprovació de l'*Àrea de Rehabilitació Integrada* de Mataró (1986) i les intervencions al carrer d'En Pujol i al carrer de Barcelona.

Però tenim una preocupació. El problema no és pas de forma, sinó de fons. Es qüestiona la validesa del Catàleg.

És molt clar, també ho hem dit moltes vegades, que Mataró no és una ciutat monumental. Però la ciutat vella, formada especialment per cases "de cós" construïdes majoritàriament durant els segles XVII i XVIII, com a conjunt, té unes característiques singulars. I el Catàleg mataroní respon a aquesta realitat.

Els redactors del Catàleg hi van incloure les mostres més representatives de la ciutat antiga. Considerem que el criteri va ésser correcte i que, en conseqüència, no es poden contemplar casos individualitzats, fora del propi context, fora del seu entorn, prescindint del seu origen. I això s'ha fet més d'una vegada, obviant el Catàleg.

Per això reiterem que el *Catàleg del Patrimoni Arquitectònic i Ambiental* de Mataró continua essent una eina vàlida, que s'ha de respectar i complir.

Finalment voldríem fer un toc d'atenció sobre dues altres qüestions. Observem la progressiva degradació d'algun edifici catalogat, degradació que pot convertir-se en ruïna i, en conseqüència, desaparició. També que de l'aplicació ordenancista de la normativa, en resulta alguna actuació totalment fora de lloc. Creiem que cal incidir en els dos problemes.

ACTUALITAT

BURRIAC, ENCARA

El castell de Burriac, sotmès a un constant i intens procés de degradació i espoli, va amenaçar, fa uns anys, de desaparèixer totalment. La seva desaparició, i en això hi estem tots d'acord, cas de produir-se, no seria la *simple* pèrdua d'un element patrimonial d'un valor històric relatiu, sinó la possible pèrdua d'un símbol visible i sempre present de la vida de molts pobles del Maresme, d'uns murs carregats de significació i d'història, evocadors de múltiples excursions, de berenars d'estiu i, fins i tot, escenari de romàntiques aventures.

L'angoixa que Burriac es convertís en *no més pilots de runa ... en lo cim de la històrica montanya, com ossamenta del home que passá*, com va deixar escrit Francesc Carreras i Candi a *Lo Castell...*, va esperonar la recerca definitiva de solucions i engrescà moltes Institucions públiques i privades a endegar el "Projecte Burriac", un marc d'actuació que, a instàncies del Museu Comarcal del Maresme. Mataró, proposava un seguit de mesures encaminades a recuperar i conservar aquest important monument i el seu entorn natural i patrimonial.

Aquest projecte va començar a gestar-se l'any 1985 i, fins ara, els esforços per la salvaguarda de Burriac s'han concretat en l'execució de dues fases tècniques (la consolidació urgent del castell i la seva excavació arqueològica) i en la realització, també, de dues campanyes de sensibilització pública. La primera d'aquestes, just a l'inici de les obres, amb el lema "Burriac, ja hi treballem!" tenia la intenció d'explicar la realitat de Burriac i del seu conjunt monumental; la segona, materialitzada en una exposició itinerant recentment inaugurada que, d'una forma didàctica i pedagògica, ens introdueix en la densa història de Burriac i, alhora, explica les línies bàsiques del Projecte.

Els resultats fins ara obtinguts, tot i que potser sigui prematur esbossar un balanç d'aquestes actuacions (tenint en compte que encara queda molta feina a fer fins a la total consolidació i salvaguarda de Burriac), ens permeten ser una mica optimistes respecte al futur d'aquest conjunt monumental.

Les obres que s'hi han efectuat han ralentitzat l'intens procés degradatori, i els estudis que es realitzen derivats de les prospeccions arqueològiques semblen confirmar hipòtesis plantejades i permetran datar amb exactitud les diferents fases d'edificació del cim de la muntanya. Alhora, ha estat aixecada la planimetria actualitzada del castell per la qual cosa s'està en condicions d'iniciar els treballs pertinents per a l'elaboració del projecte de restauració de Burriac.

Conseqüentment, si malgrat les dificultats aquestes actuacions han estat possibles i tot i no haver fet res més que començar, es continua insistint-hi i treballant-hi, pot ser presumible que l'execució íntegra del Projecte Burriac sigui cada cop més propera i que així, les resignades i *primparades parets* del castell –com les definia Carreras Candi– deixin de restar indefenses de les inclemències, del pas del temps, dels estralls de la desaprensió i de l'oblit com fins fa ben poc estaven condemnades.

Carles Marfà i Riera

ESTUDIS

L'estudi de l'estil que avui anomenem pre-romànic presenta una certa complexitat, per les seves pròpies característiques formals, i per la manca de fonts. El treball de Joaquim Graupera i Graupera introdueix l'anàlisi de l'estil al Maresme.

L'ARC ULTRAPASSAT EN EL PRE-ROMÀNIC DEL MARESME

La Catalunya del segle VIII al segle X és una zona de canvi constant, en què diverses cultures conflueixen i hi deixen petjada. El fet queda ben palès en l'estudi de l'estil de l'època, el pre-romànic, anomenat durant molt de temps, i de manera indistinta, art visigot, art carolí o art mossàrab, fins que a partir d'un debat organitzat pel Grup d'Amics de l'Art Romànic de Barcelona, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, es fixà i s'acceptà el terme pre-romànic per a definir l'art autòcton català dels segles VIII i IX (1).

Un aspecte problemàtic de l'art pre-romànic a Catalunya és la presència de l'anomenat art ultrapassat, o de ferradura, de possible influència mossàrab o califal cordovesa, que es troba tant en les plantes dels edificis, com en elements estructurals i en obertures. Aquesta forma arquitectònica va ésser anomenada de ferradura en base a criteris visuals o estètics, sense considerar la seva funció. Per això, per a definir-la, considerem més correcta l'expressió d'arc ultrapassat, ja que el seu traçat "ultrapassa" la mitja circumferència i, per tant, la línia d'imposta és més avall del centre. El terme ha estat introduït en anys recents, principalment a partir de l'obra de Xavier Barral, i serà el que utilitzarem en aquest estudi, uniformant la nomenclatura per tal d'evitar confusions, tot i fent constar que molts historiadors utilitzen encara l'expressió "arc de ferradura".

LA PROBLEMÀTICA DE L'ARC ULTRAPASSAT EN L'ART CATALÀ.

Examinant els estudis realitzats pels diferents historiadors d'art que han incidit en el tema, podem destacar quatre criteris bàsics o quatre conjunts teòrics, que tot seguit analitzarem.

1.– La teoria mossarabista.

Aquesta teoria arrenca de les obres de Gómez Moreno i Puig i Cadafalch i també té com a màxims exponents Gudiol i Fernández Arenas.

Gómez Moreno (2), a partir de l'aparició dels arcs ultrapassats, que ell anomena de ferradura, va intentar demostrar que a Catalunya, durant els segles IX i X, existia un art paral.lel al de la resta de l'actual Estat espanyol, desvinculant l'art català del marc europeu, amb el qual estava relacionat i integrat. Per a ell, l'art mossàrab és l'estil del poble espanyol sotmès als àrabs, farcit d'elements de tradició llatina, goda i àrab, i que perdura fins al segle XII. L'arc ultrapassat és presentat com a distintiu bàsic i definit com a particularisme *nacional* des dels temps dels romans, que continua en el món tardo-romà cristià, i que és reutilitzat en el temps dels gots i els àrabs. Per a Gómez Moreno (3), l'arc ultrapassat a Astúries i Navarra materialitza la reacció al domini carolí en temps d'Alfons el Cast. A Catalunya hi diferencia dues fases, una de bàrbar, i una altra farcida d'elements decoratius d'influència llombarda. Aquesta diferenciació, la fa palesa amb els exemples de Cuixà, Sant Miquel d'Olèrdola, Sant Quirze de Pedret, Santa Maria del Marquet i Sant Julià de Boada.

Gómez Moreno (4) investiga l'arc ultrapassat i troba el seu origen a Frígia i en el Palau de Ctesifon. Segons ell, aquesta sèrie d'arcs semicirculars peraltats, retrets respecte els muntants són del segle VI, del temps de Cosroes I (531-574). Creu que els arcs ultrapassats de l'art alto-medieval peninsular són originaris de la península i estesos des del segle II. En l'època cristiana l'arc ultrapassat apareix en l'estela de Mértola, publicada per Hübner a *Inscripciones Hispano Cristianas*

núm. 304, 311, 312, 313, 310. Amb els visigots continua i es fa molt nombrosa la presència d'aquest tipus d'arc. Gómez testifica que la porta de Sevilla, coneguda com a musulmana, existia abans de la conquesta àrab, ja que l'obra literària l'*Ajbar* la menciona com la porta per on van escapolir-se els nobles gots. El fet li serveix per a assenyalar el pas de l'arc ultrapassat dels visigots als musulmans (4), però no contempla que els anteriors a la conquesta àrab són de tècnica diferent, de forma més arcaica i amb certs trets de classicisme.

Puig i Cadafalch, Falguera i Goday (5) afirmen que en els segles IX-XI la forma més comuna d'arc és la semi-circular i que només en casos excepcionals s'utilitza l'arc ultrapassat. Per a ells aquest arc és propi del període visigot i consideren que els pocs exemplars coneguts són conseqüència d'errors de traçat o corresponen a la pervivència d'elements més antics. És sabut, afirmen, que és un arc conegut des de l'orient fins a l'occident en època romana, que de l'art romano-cristià passa als visigots (estela de Mértola) i que aquest es transmet als musulmans. És a dir, quant al seu origen, coincideixen amb les tesis exposades per Gómez Moreno.

En la qüestió del mossarabisme, Puig i Cadafalch opina que a Catalunya l'arc ultrapassat neix per la presència de nuclis cristians exiliats, expulsats de la Còrdova islàmica, i per la gran influència de l'art àrab, molt més superior que a la resta del món cristià contemporani. Per a ell, el fet queda palès en el *Beatus* de hiébana, on són representades les set esglésies amb decoració d'arcs ultrapassats.

Pel que fa a Gudiol (6) l'origen del mossarabisme i l'arc ultrapassat a Catalunya queda plenament emmarcat en la fundació de cenobis d'arrel mossàrab, que es produeix gràcies a la tolerància musulmana i a les rectificacions frontereres que faciliten l'emigració, afavorida a més per la donació de terres.

El corrent mossarabista arriba fins als nostres dies amb l'aportació de J. Fernàndez Arenas (7) que, seguint Gómez Moreno, descriu l'arc ultrapassat com a element distintiu de l'art mossàrab, anomenant-lo ultracircular, a més de negar la seva antiguitat àrab.

2.– Teoria pro-musulmana.

La segona teoria que interpreta l'arc ultrapassat va ser elaborada per Félix Hernández. Segons ell, aquest tipus d'arc neix del contacte amb Al-Andalus.

Félix Hernández (8), en estudiar el monestir de Cuixà considera que els arcs són realitzats amb les impostes reposant en els muntants, amb prolongació del semi-radi a l'estil cordovès, i amb les pedres posades anàrquicament. Aquesta influència califal va ser negada per Stym-Popper (9).

3.– Teoria sobre la influència goda.

És encapçalada per Josep Pijoan, que explica l'arc ultrapassat a partir de la pervivència goda.

En un estudi realitzat sobre el monestir de Cuixà (10), es pregunta si el mossarabisme d'aquesta església es redueix a la presència d'arcs ultrapassats en la nau i finestres. Els descriu com a més tancats que els gots i descriu com a mossàrab la influència de la decoració visigoda, on els arcs ultrapassats són peraltats un terç del radi, és a dir, que el centre de la circumferència de l'arc és en un punt més alt que la línia d'arrencada. L'intradós és de forma ultrapassada i la circumferència continua per dessota de la línia del cercle, però la motllura del trasdós, en arribar a la línia del centre, no és paral.lela a la corba de l'intradós, sinó que descendeix verticalment, igual que a Sant Joan de Baños (Palència), datat el 661, en temps del rei got Recesvint.

4.– Teoria autòctona.

Per acabar, la teoria autòctona presenta l'arc ultrapassat com a provinent de l'art tardo-romà local. Aquesta teoria és entroncada amb una altra de paral.lela, que analitza el fenomen de l'arc com a conseqüència de totes les influències dels diferents pobles que, entre els segles V i IX, passen per Catalunya.

Les aportacions del Mn. Eduard Junyent, principalment dos dels seus treballs (10 i 11), han representat una profunda revisió de tots els plantejaments anteriors quant a l'arc ultrapassat.

Mn. Junyent, en primer lloc, imposa la continuïtat de l'art català des del període Baix Imperial. Afirma que l'arc ultrapassat ja és conegut en temps romà, de la mateixa manera que els reforços angulars es diferencien perquè hi manquen impostes i es carrega en els muntants. El fet origina una arcada eixamplada, a base de pedres planes que alleugereixen els murs, i amb la part superior coronada amb una pedra triangular.

Per a Mn. Junyent els arcs ultrapassats d'influència califal mossàrab presenten dovelles polides i ben treballades, que convergeixen en un perfecte traçat geomètric, on les impostes sobresurten i tallen l'obertura. L'arc ultrapassat és incorporat, segons ell, pels romans a l'Orient (segle VI) i d'aquí, per mitjà de Ravenna, a l'art bizantí, que influeix en tot el món occidental. Els pocs exemples que Mn. Junyent en detecta pertanyen a recintes monacals, i són conseqüència de les relacions amb Còrdova i de la moda d'imitar una cultura superior.

Barral (12), per altra part, és el primer que introdueix la denominació d'arc ultrapassat i no pas "de ferradura". En distingeix tres tipus. El primer, és un arc de mig punt posat sobre dos muntants que avancen més lluny que la caiguda de l'arc; aquests repeus servirien per a suportar el sindri de fusta necessari per a la construcció de l'arc. El segon tipus correspon a un arc de forma ultrapassada que reposa sobre dues impostes, ja que els muntants són en retret amb relació al punt de caiguda de l'arc. El tercer i últim tipus és un arc ultrapassat, però amb avançament dels muntants.

Seguint les tesis de Barral, Núria de Dalmases i Antoni José Pitarch (13), en parlar de Sant Miquel de Cuixà (segle X), descriuen l'arc ultrapassat, amb els muntants avançats respecte al naixement de l'arc, i la disposició dels aparells que el configuren, amb filades de pedra a la part baixa i radial a la superior, i l'atribueixen a una àrea comuna en tota la mediterrània des dels temps romans.

EXEMPLES D'ARC ULTRAPASSAT EN L'ARQUITECTURA PRE-ROMÀNICA DEL MARESME.

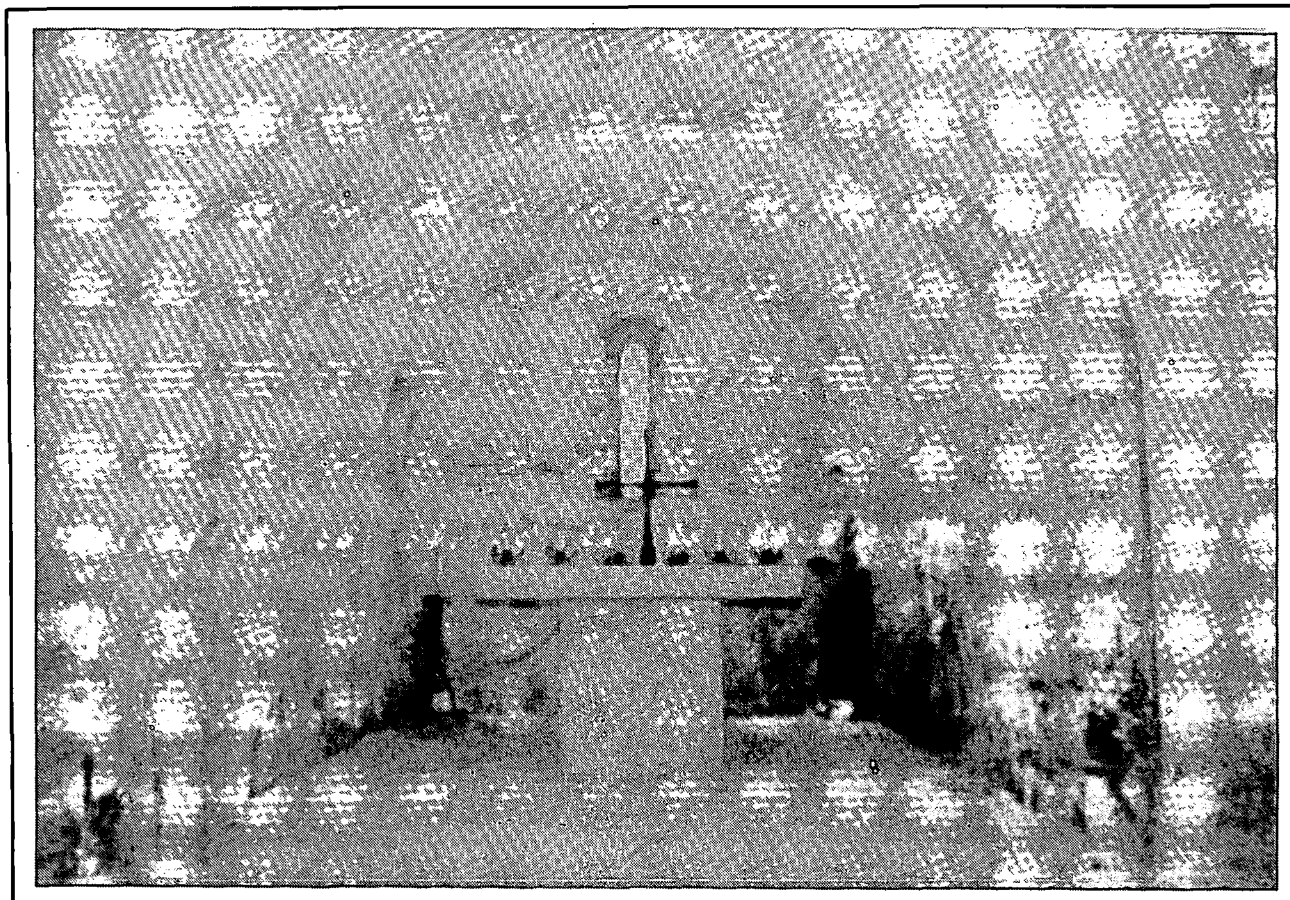
Rastrejant les restes pre-romàniques del Maresme hem trobat exemples d'aquest arc. A nivell de planta no en coneixem cap resta, ja que les capelles pre-romàniques conservades tenen planta quadrada (Òrrius, Can Boquet de Vilassar de Dalt i Sant Cristòfor de Cabrils), trapezoïdal (Sant Jaume de Traià), o bé són sense absis (com Sant Martí de Mata). Però hem detectat l'arc en parts substentants (voltes) i en obertures als murs (finestres).

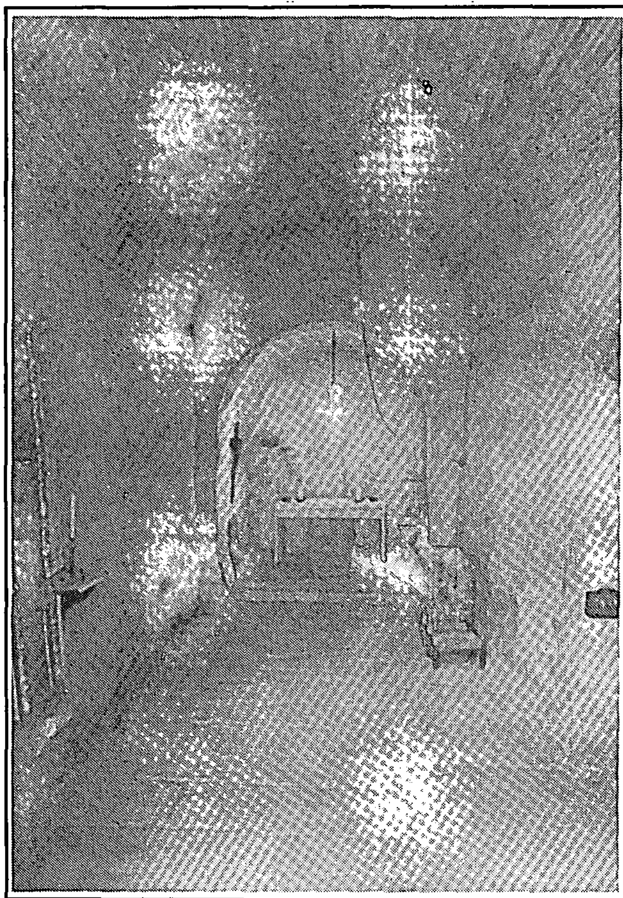
1.– L'arc ultrapassat en elements substentants.

D'aquestes característiques és la volta (construïda amb encofrat d'encanyissat) de Sant Cristòfor de Cabrils. Les seccions del Santuari i de la nau presenten les característiques de l'arc ultrapassat, amb avançament dels muntants, nascut com a conseqüència de la tècnica de construcció de la volta i no pas introduït com a forma de disseny, amb motivacions decoratives, tal i com es dóna en l'art musulmà.

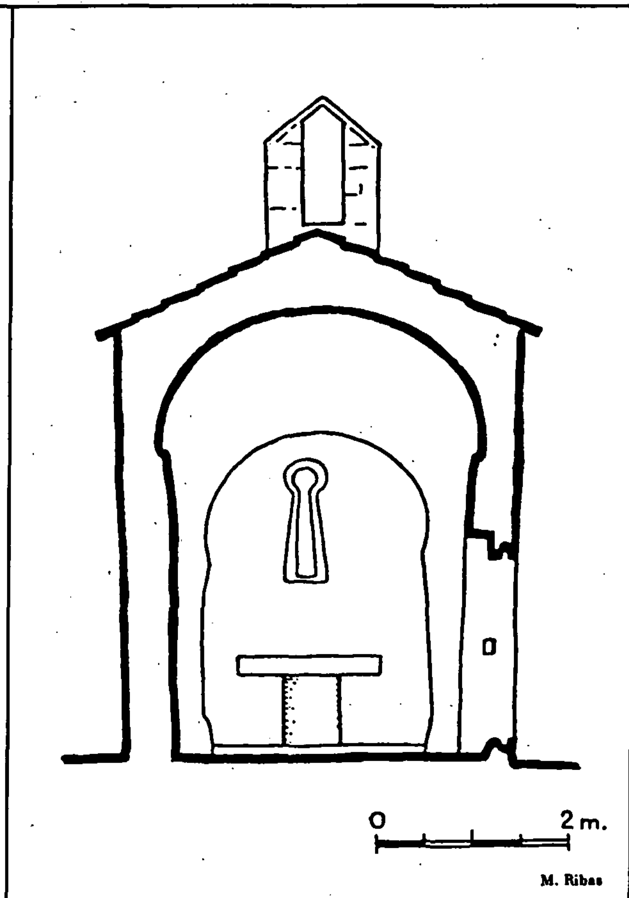
Entre la nau i el santuari l'arc triomfal no és fet amb grans pedres adovellades sinó que és tapat amb arrebossat. A Sant Jaume de Traià (Argentona), capella actualment enrunada, podem rastrejar en la sitja núm. 3, restes d'encanyissat i dovelles de l'arc triomfal, però no podem assegurar que la seva forma fos ultrapassada (14).

Sant Salvador de Vilassar de Dalt. Absis.
Fotografia: Ramon Graupera.

Capella de Sant Cristòfor de Cabrils.
Fotografia: Ramon Graupera.

Secció de la Capella de Sant Cristòfor de Cabrils, segons Marià Ribas.

L'absis, per remarcar el seu caràcter sagrat, es construïa amb volta, i la nau es cobria amb encavallades de fusta. La volta es formava a partir de les parets, que servien com a replà per a recolzar la mulassa de fusta o de canyes entreteixides, sobre les quals es dipositaven les pedres amb morter de calç. L'encanyissat deixava empremta en el morter i marcava la volta (15).

L'inici de la construcció de volta en les naus en substitució de la coberta de fusta en les esglésies pre-romàniques catalanes és datada per Eduard Junyent a mitjan segle X (16). Aquesta datació ens pot aproximar cronològicament a la construcció de la capella de Cabrils.

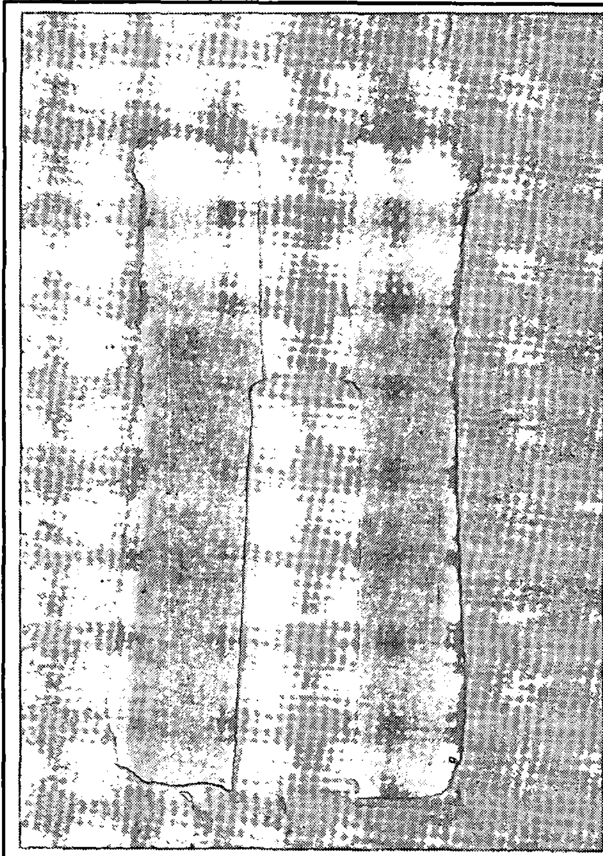
2.– L'arc ultrapassat en obertures.

A la Capella de Sant Cristòfor de Cabrils, en la façana principal, sobre el portal, hi ha una finestra geminada. Les dues obertures es mantenen separades per una columneta de pedra calcària, acabada amb un collarí de forma de bordó, i amb una imposta de pedra, de forma semblant a altres existents a Sant Mateu de Bages (17) i a Olèrdola.

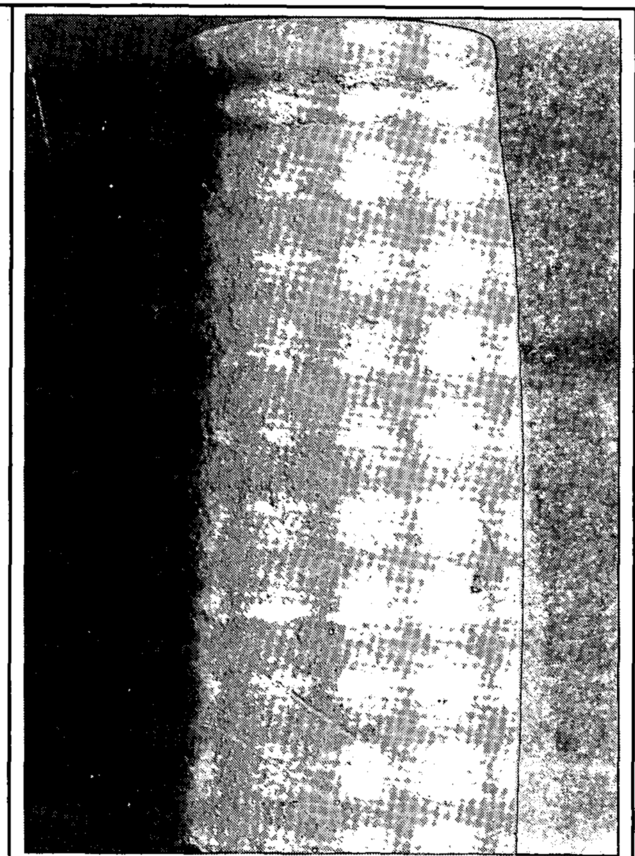
A Santa Maria de Mataró va trobar-se una columneta similar en el decurs d'unes excavacions practicades el 1961, on actualment hi ha el baptisteri nou. En aquest lloc, hi aparegué una sepultura i, al costat, la columneta de pedra calcària, semblant a la de Sant Cristòfor de Cabrils. Amida 0,27 m. d'alçada per 0,12 m. de diàmetre, i acaba amb un collarí de 0,01 m. de gruix i un capitell de 0,11 m. de diàmetre i de 0,02 m. d'alçada. Ferrer i Clariana creu que podria relacionar-se amb el temple pre-romànic de Santa Maria de Ciutat Freta, seguint l'exemple de Cabrils (18). Es conserva al Museu Arxiu de Santa Maria. Les dues columnetes semblen d'origen romà, aprofitades en construccions posteriors.

Finestres ultrapassades apareixen també al centre dels Santuaris, concretament en la paret orientada a l'est. Les hem trobades en dues capelles, la de Sant Cristòfor de Cabrils i la de Sant Salvador de Vilassar de Dalt, a Can Boquet, ambdues lleugerament espitllerades.

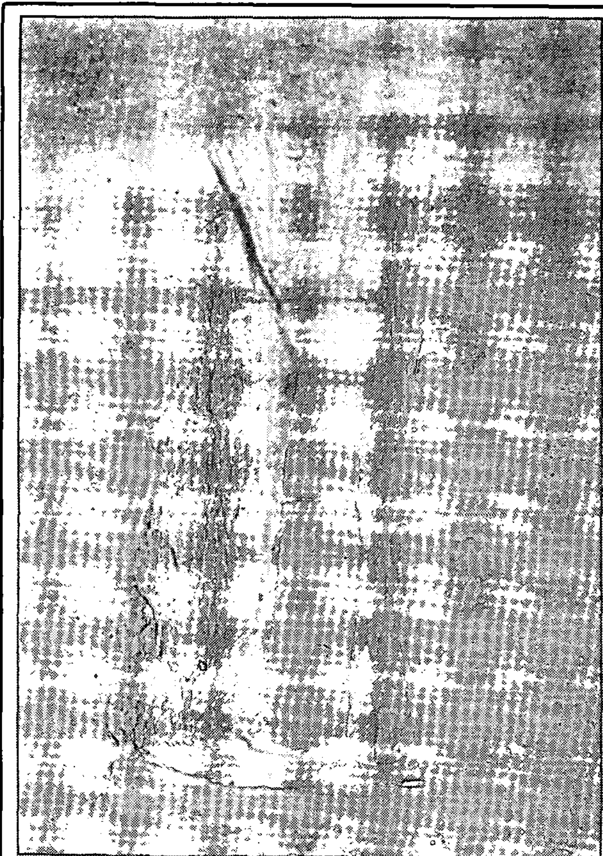
L'obertura ve definida per un arc ultrapassat produït per la mulassa a conseqüència del procés constructiu que abans hem descrit.

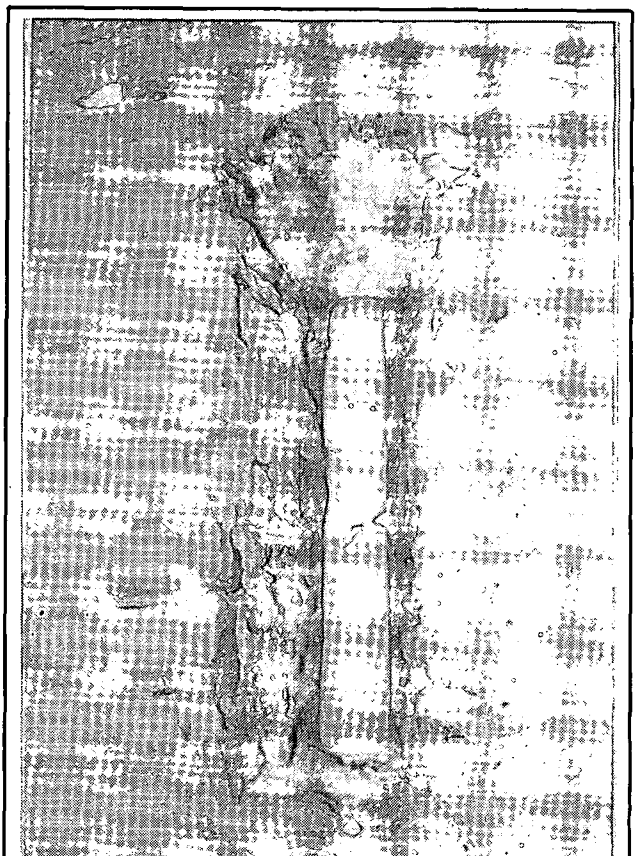
Sant Cristòfor de Cabrils. Finestra geminada sobre el portal nou de la Capella. Els arcs són lleugerament ultrapassats. Fotografia: Ramon Graupera.

Petita columna de marbre blanc trobada en el recinte de Santa Maria. Es conserva al Museu Arxiu de Santa Maria.

Sant Cristòfor de Cabrils.
Finestra de la paret, amb forma ultrapassada.
Fotografia: Ramon Graupera.

Sant Salvador de Vilassar de Dalt. Finestra de la paret de l'absis, amb forma ultrapassada.
Fotografia: Ramon Graupera.

SIGNIFICACIÓ DE L'ARC ULTRAPASSAT EN EL MARESME.

Els historiadors del Maresme s'han referit principalment a la teoria mossarabista de Gómez Moreno o bé a l'autòctona de Barral.

1.– Tesi mossarabista al Maresme.

Encara que la capella de Sant Cristòfor de Cabrils ja havia estat estudiada en obres de cronologia més antiga, podem afirmar que la tesi mossarabista pren forma per primera vegada en les obres de Marià Ribas i Ferrer i Clariana, i sobretot per la publicació de *La capella pre-romànica de Sant Cristòfor de Cabrils* (19) l'any 1960. Malgrat el títol que podria insinuar l'acceptació de la tesi autòctona, Marià Ribas escriu

No es pot dir que sigui fet a influència musulmana i més bé que la continuació de l'art visigòtic (...) adaptant l'arc de ferradura d'escola hispana i de probable importació oriental, serien aquells cristians anomenats mossàrabs que, conservant la religió, es relacionaren amb emigrats de terres islàmiques dels temps de persecucions, reduïts en nombre i d'escassos recursos, tot i que vivien enmig d'una societat poderosa, foren els que majorment contribuïren a iniciar el repoblament de la comarca (19).

Ferrer i Clariana, l'any 1963, en l'obra *Monuments històrics i artístics i bells paratges del Maresme* (20), manté alguna incongruència, tant en la datació com en l'assignació d'estil. Ens parla de la porta primitiva dient que

és la part més vella de l'edifici, que bé es pot datar de l'època visigòtica, del segles VI-VII.

En parlar de la finestra geminada, la data molt més tard i diu

La façana principal està ornamentada per una finestra bipartida, amb arcs de ferradura i una columneta central ... i una imposta del mateix traçat de les del segle IX, com les de la part alta del Tinell de Barcelona, dels inicis del període Comtal.

Malgrat tot, evidencia la seva tesi mossàrab quan manifesta que els elements de la capella

fan pensar amb la influència dels mossàrabs cristians formats a la cultura de Còrdova, que segurament repoblaren aquest litoral després del pas assolador d'Almansur, l'any 985...

El pensament de Marià Ribas evoluciona en la seva obra *El Maresme en els primers segles del Cristianisme*, publicada el 1975, i després de conèixer Mn. Junyent, ja ens parla de diverses influències, però sense deixar de banda la tesi mossarabista, ja que diu

L'arquitectura mossàrab en el nostre país ve a representar com una ascendència visigòtica, semblant a la del Regne d'Astúries, que no degué ésser més que una prolongació de les seves tradicions i el reflex de l'arquitectura dels àrabs amb les esglésies cristianes, aixecades pels mateixos cristians, sota la florent cultura i la tolerància del Califat de Còrdova. (21)

Malgrat tot, adverteix una pervivència de l'art visigot en la capella, i influències califals, carolines i tardo-romanes, aproximant-se a la tesi de Junyent.

2.– La tesi autòctona en el Maresme.

És la tesi més actual. La podem rastrejar en el llibre de Mn. Junyent, que parla de l'església de Cabrils com a pre-romànica (22). Xavier Barral, també la descriu com a pre-romànica i no com a Mossàrab (23).

Marta Prevosti (1982) busca un origen paleocristià de la capella afirmant, però, que l'actual temple *deuria ser erigit pels voltants del segle IX* (25).

La capella de Sant Salvador de Vilassar de Dalt, degut al seu descobriment tardà el 1982, ha estat poc estudiada. Però els pocs estudis fets principalment per la *I trobada de Museus del Maresme* (1982) i per Albert Bestardes (25), descriuen la finestra com a ultrapassada i característica del pre-romànic català.

CONCLUSIONS.

L'arc ultrapassat al Maresme respon a les característiques generals d'aquest tipus d'arc a Catalunya. Els exemples conservats corresponen a models construïts amb materials pobres i no són construïts en pedra.

En les nostres capelles l'arc ultrapassat és conseqüència del sistema constructiu emprat, molt precari –són esglesioles rurals– i que aprofita materials antics.

La influència del món àrab, a nivell directe o indirecte a partir de les comunitats mossàrabs, quedarà circumscrita a les miniatures i als objectes personals o litúrgics. Si l'arc ultrapassat tendís a imitar l'art àrab presentaria altres connotacions formals i estilístiques i la seva utilització no aca-

baria en el segle XI, ja que la pervivència de l'influx àrab en l'àrea lígur perdura durant tota l'edat mitjana i el contacte directe amb el món musulmà no es talla fins al segle XIII amb la presa de Mallorca i València. Per tant, el romànic ple, mantindria aquest tipus d'arc i no s'esborrarien els seus testimonis.

Joaquim Graupera i Graupera

NOTES.

1.- Col.loqui sobre terminologia organitzat pel Grup d'Amics de l'Art Romànic, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, el 17 i 18 d'octubre del 1980.

2.- GÓMEZ MORENO, M. *Arte mozárabe*. A "Ars Hispanis", III, Madrid, 1951. p. 355-363.

3.- GÓMEZ MORENO, M. *Iglesias mozárabes. Arte español en los s. IX al XI*. Madrid, 1919. Recensió per Puig i Cadafalch a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (Barcelona), VI, (1915-1920), p. 824-826.

4.- GÓMEZ MORENO, M. *Excursión a través del Arco de herradura*. Madrid: Ibérica, 1906.

5.- PUIG I CADAFALCH, J.; FALGUERA, A. de; GODAY, J.: *L'arquitectura romànica a Catalunya*. (3 toms en 4 vol.) Barcelona: 1909-1918 (Vol. I, p. 360, Vol. II, p. 493).

6.- GODIOL, J.; i altres. *Arte en Cataluña*, dins la Col. *Tierras de España*, vol. II, Madrid 1974-78.

7.- FERNÀNDEZ ARENAS, J. *Imagen del arte mozárabe*. Barcelona: Polígrafa, 1978.

8.- FÈLIX HERNÀNDEZ. *Sant Miguel de Cuixà. Iglesia del ciclo mozárabe Catalán*. A "Arxivo Español de Arte i Arqueologia", VIII (1932), p. 157-199.

9.- STYM-PPOPEER. *L'abbaye de Saint Michel de Cuixa*. "Congrés Archeologique de France", CXII, le Rousillon, 1954 (París, 1955) p. 299-314.

10.- PIJOAN, J. *Summa Artis. Historia General del Arte*, vol. VIII. Madrid: Calpe, 1942. p. 494-570.

11.- JUNYENT, E. *L'arquitectura religiosa a la Catalunya carolíngia*. Dins de la recepció de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Barcelona, 1963.

12.- BARRAL I ALTET, X. *L'art pre-romànic a Catalunya abans del Romànic*. s. IX-X. Barcelona, 1981.

13.- DALMASES; PITARCH. *Els inicis i l'art romànic. S. IX-XII*. Barcelona: Ed. 62, 1986. (Història de l'arc català, I), p. 37.

14.- RIBAS, M. *El Maresme en els primers segles del Cristianisme*. (Mataró, 1975). p. 46.

15.- BARRAL. *Op. cit*. p. 94.

16.- JUNYENT, E. *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans...*, p. 225.

17.- BARRAL, X. *Op. cit*., p. 95-96.

18.- FERRER I CLARIANA. *Santa Maria de Mataró*. Vol. I (1968). p. 20.

19.- RIBAS; FERRER. *La capella pre-romànica de Sant Cristòfor de Cabrils*. Mataró: Obra de Sant Francesc, 1960. p. 15.

20.- FERRER I CLARIANA. *Monuments històrics i artístics i bells paratges del Maresme*. Vol. I (1963). "La capella pre-romànica de Sant Cristòfor de Cabrils". p. 10-13.

21.- RIBAS, M. *El Maresme en els primers segles...* p. 129-130.

22.- JUNYENT, E. *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del Romànic*. p. 96.

23.- BARRAL, X. *Op. cit*. p. 251.

24.- PREVOSTI, M. *Sobre l'església pre-romànica de Sant Cristòfor de Cabrils*. A "Muntanya", núm. 719, Barcelona, març de 1982. p. 38-40.

25.- BESTARDES, A. *Sant Salvador de Cant Boquet de Vilassar de Dalt*. A "Circular del G.A.A.R. filial de l'I.E.C.". núm. 14. Gener de 1982. p. 137-152.

L'article que segueix, redactat per Maria Josep Castillo i Ezquerra, pretén il.lustrar la història del castell de Burriac, símbol de la comarca, en els darrers cinc-cents anys de la seva història.

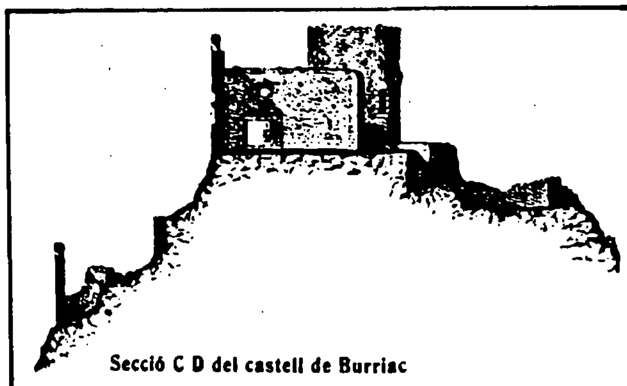
EL CASTELL DE BURRIAC EN ELS DARRERS CINC-CENTS ANYS (SEGLES XVI-XX)

En primer lloc, cal dir que tenim molt poc coneixement dels esdeveniments relacionats amb la fortalesa durant aquest període. A l'edat mitjana, el castell es coneix amb el nom de Sant Vicenç, ja que com a Burriac no apareix documentat fins al segle XIV, concretament l'any 1313. El 1023, però, trobem ja una al.lusió al *castrum Sancti Vincencii* en la llista dels castells que la comtessa Ermessendis empenyorà al seu fill Berenguer Ramon I. Són moltes les notícies que tenim del Burriac medieval, dels seus senyors, primer els Sant Vicenç i després, a partir de l'any 1352, els Desbosc, i de les relacions d'aquests amb els seus vassalls. Aquesta informació, ens la proporciona la nombrosa documentació existent als arxius municipals i patrimonials de la comarca, així com els d'altres institucions (notarials, eclesiàstiques, etc.). Pel que fa al castell, no ja com a símbol del feudalisme per una part del Maresme, sinó com a edificació, Francesc Carreras Candi va fer-ne un excel.lent estudi arquitectònic a la monografia que va escriure a principis del nostre segle, després d'haver analitzat la seva història. Però les dades que aporta referides a l'Edat Moderna són molt minses ja que, com manifesta, *no és nostre propósit ressenyar als moderns propietaris, que res de bó aporten á la historia de Burriach, si no es precipitar lo seu arrunament* (1). Així, la informació que ens dóna Carreras Candi és molt puntual. Per trobar-ne més hem d'"esmicolar" i rastrejar la documentació.

Les darreries del segle XV són anys decisius per al feudalisme del Maresme i per a la història del nostre castell. El 1462 residia ja a Burriac, potser per haver-se casat amb una Desbosc, Pere Joan Ferrer, militar que va intervenir activament en la guerra civil del temps de Joan II, primer contra el monarca, per passar posteriorment al seu costat. Com a premi d'aquesta actitud rebia, l'any 1471, la vila de Mataró, els pobles d'Argentona, Cabrera, Vilassar i Premià i el castell de Burriac. Fins a la seva mort, el 1503, el titulà baró del Maresme. A diferència dels descendents de Pere Desbosc, burgès barceloní, que el 1352 comprà el feu del qual Burriac formava part, que preferien com a residència el castell-palau de Vilassar quan no s'estaven a Barcelona, Pere Joan Ferrer habità el castellfortalesa de Burriac i li donà la superfície i fisonomia definitiva. Per a portar a terme les obres exigí als seus vassalls de rendir dos jornals per mes, tasca que es van negar a realitzar, a més d'acudir al rei mitjançant els consellers de Barcelona, ciutat de la qual Mataró era carrer, instant contra l'exigència. Desconeixem el resultat del plet, però les obres es portaren a terme; es doblà l'extensió del castell i es construí la part jossana, després de reedificar el recinte sobirà.

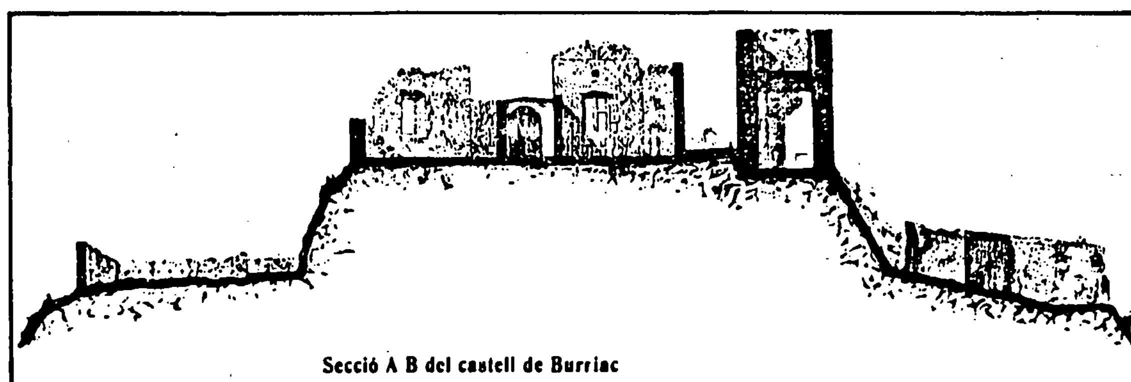
Dues dates clau marquen la història del castell els darrers anys del segle XV. Són el 31 de juliol de 1480 i el 21 d'abril de 1486. En la primera un privilegi del rei Ferran II, el Catòlic, signat a Toledo, deslligava jurídicament del feudalisme les poblacions que es trobaven sota la jurisdicció dels castells de Burriac, Vilassar i Mataró, tots tres en mans de Pere Joan Ferrer, i passaven a dependre del poder reial. En la segona data, el mateix monarca promulga a Guadalupe la Sentència Arbitral que resol el conflicte remença.

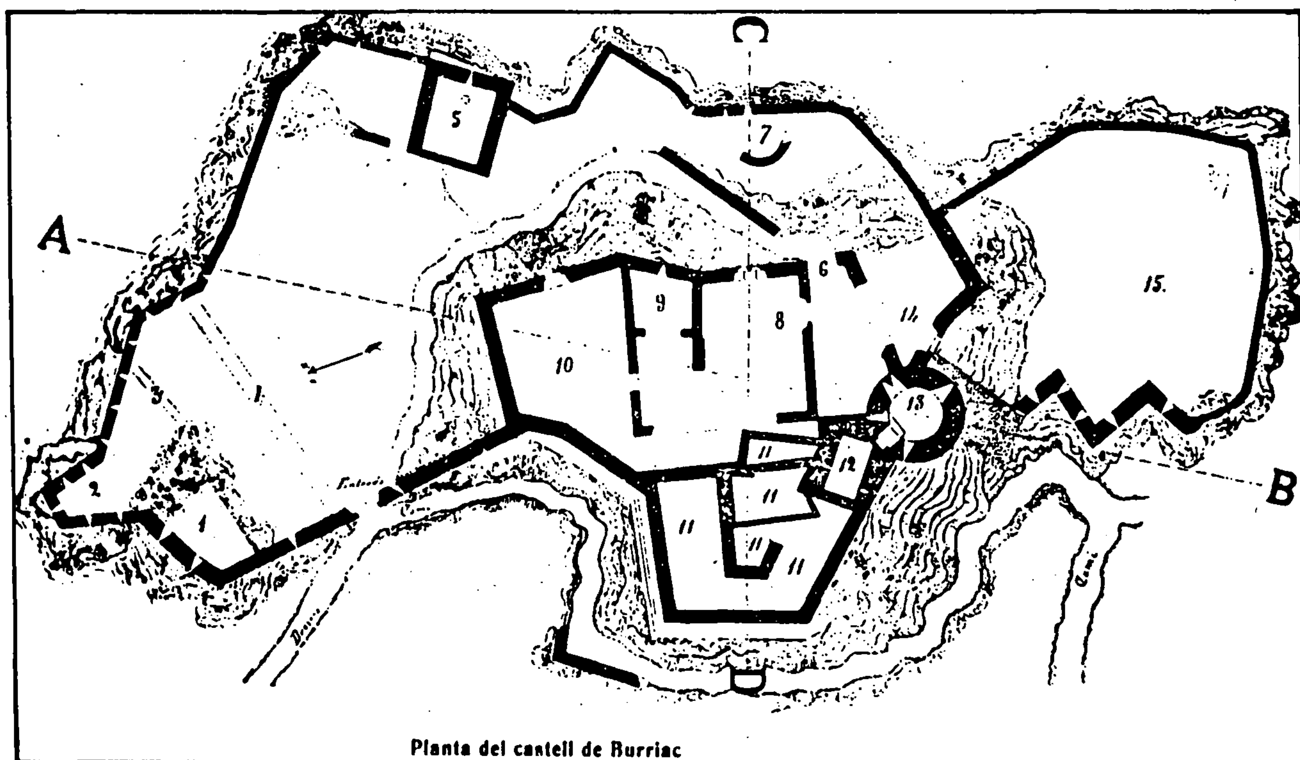
Un cop tancat el parèntesi obert per Pere Joan Ferrer, sembla ser que les coses tornaren a la situació anterior. Els castells de Burriac i Vilassar van passar de nou a la família Desbosc, que tornà a exercir la senyoria feudal a la nostra comarca.

Secció C D del castell de Burriac

Al llarg del segle XVI els Desbosc intervenen en la vida política barcelonina, ciutat on residien, concretament al carrer de la Mercè. Francesc Desbosc, per exemple, fou extret conseller en cap de Barcelona el 1527 i el 1533, i assistí a les corts de Montsó de l'any 1533.

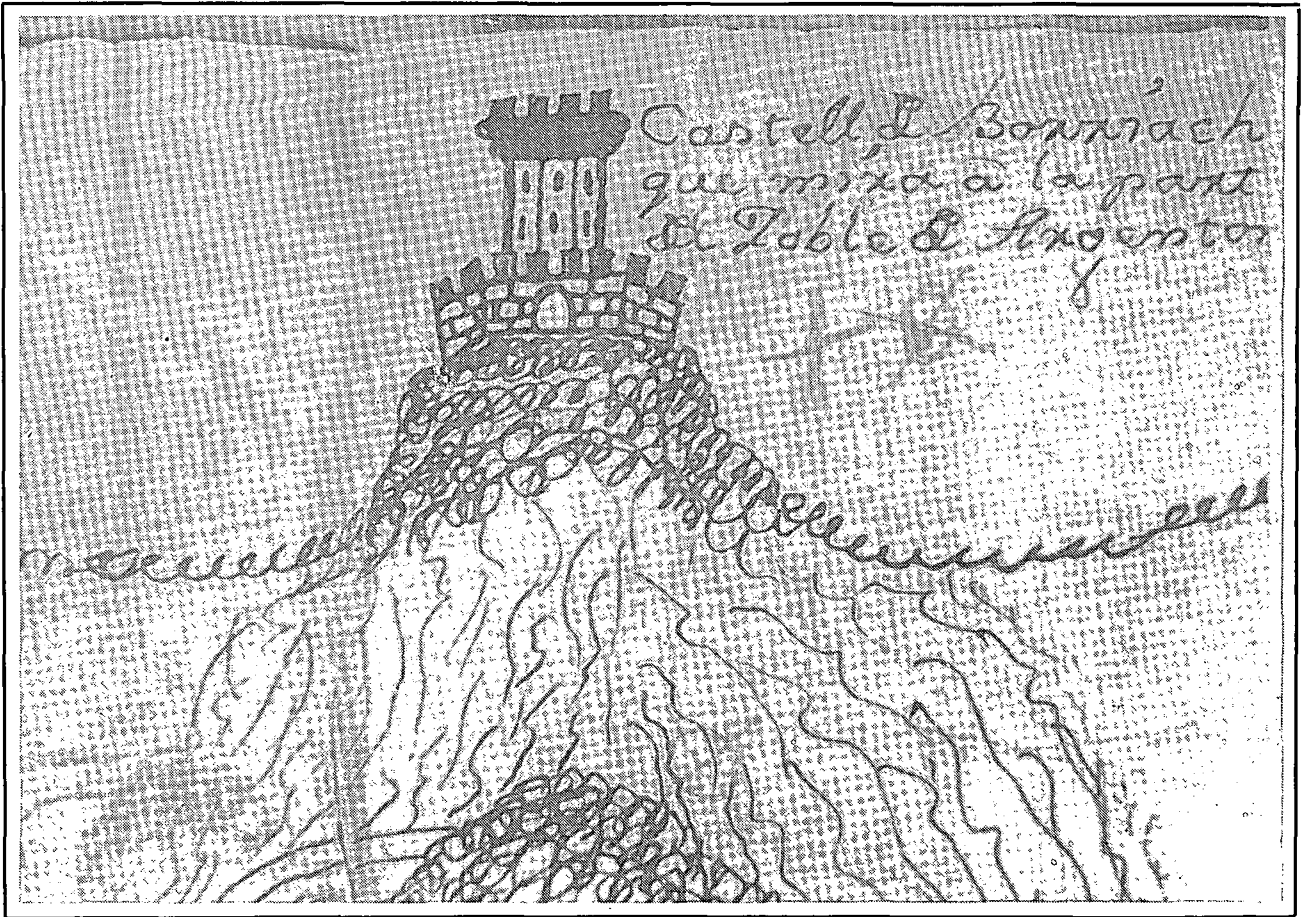
Però Burriac no fou totalment abandonat després de la mort de Pere Joan Ferrer, segons es desprèn del testament d'aquest Francesc Desbosc abans esmentat. En ell deixa en herència al seu fill Miquel *tots los dits castells ço és, lo un contingut en la parròquia de Sant Genís de Vilassar, e l'altre anomenat de Sant Vicens de Borriach, construit dins la parròquia e terme de Sant Julià d'Argentona, ab los edificis e fortaleses de aquells, e ab los*

Secció A B del castell de Burriac

Planta del castell de Burriac

Seccions i planta del Castell de Burriac. Emili Cabanyes i Rabassa, arquitecte.
Extretes del llibre *Lo castell de Burriach*, de Francesc Carreras Candi (Mataró 1908).

El castell de Burriac. Detall d'un plànol del segle XVIII. Arxiu Municipal d'Argentona.

bens mobles, vaxella, vinaria e bladaria, bestiars de qualsevol natura y specie, sien qui són e seran en los dits castells... (2). Miquel Desbosc heretarà els castells l'any 1547, i protagonitzarà un plet jurisdiccional amb els seus vassalls, que s'inscriu en la tendència absolutista adreçada a un afermament del feudalisme, tal com assenyala Eva Serra (3). El 1567 el senyor dels castells de Burriac i Vilassar va reclamar les jurisdiccions civils i criminals d'Argentona, Cabrera i Vilassar, invocant antics drets revocats en el privilegi del 1480, i confirmats per Felip II el 1533. La causa va passar a la Reial Audiència el 1569, i el litigi s'allargava, mentre el rei ampliava els privilegis dels pobles sotmesos als Desbosc, confirmant la seva organització municipal.

Ja en el segle XVII, quan la rebel.lió catalana contra la monarquia de Felip IV (Guerra dels Segadors, 1640-1652), Pere Desbosc *no dubtá en posarse contra la bandera alçada á Barcelona* (4), recolzant l'ocupació castellana. Acabada la guerra, el 1653 el rei recompensarà la seva vídua amb la infeudació de les jurisdiccions que estaven en plet des de cent anys enrera. Aquest privilegi, obtingut per Maria i el seu fill Frederic Desbosc, va despertar les protestes dels vilatans d'Argentona, Cabrera i Vilassar, que van trametre al rei una ambaixada per a intentar la seva revocació. L'argument bàsic utilitzat és la riquesa dels seus pobles i la conveniència del rei de tenir-los en les seves mans, insistint, a més, en el perill que corren per la seva situació costanera i la seva preferència de restar sota la protecció reial. Però els Desbosc van fer valer les seves influències —Carreras Candi parla de la influència de les cases senyorials barcelonines sobre els magistrats de la Reial Audiència que posava en desavantatge les poblacions rurals— i el 1659 es va sentenciar al seu favor; les infeudacions eren vàlides, però a canvi els Desbosc havien de donar a les poblacions d'Argentona, Cabrera i Vilassar 1.600 lliures, en compensació dels 2.000 florins d'or que aquestes havien satisfet l'any 1480, quan Ferran II les va incorporar a la corona.

Les parròquies del Maresme no es consideraven vençudes i van continuar la lluita, iniciant una causa de suplicació davant la Reial Audiència, alhora que intentaven de solucionar la controvèrsia de manera amistosa, tractant directament amb Frederic Desbosc. Aquesta darrera via va donar els resultats esperats i, el 9 de març de 1660, foren cedides als habitants de Vilassar, Cabrera i Argentona les jurisdiccions civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi, a canvi d'una quantitat en metàl.lic, 4.905 dobles d'or, 3 lliures i 10 sous. La família Desbosc es quedava tan sols amb el domini emfitèutic. Així finalitzava un llarg plet.

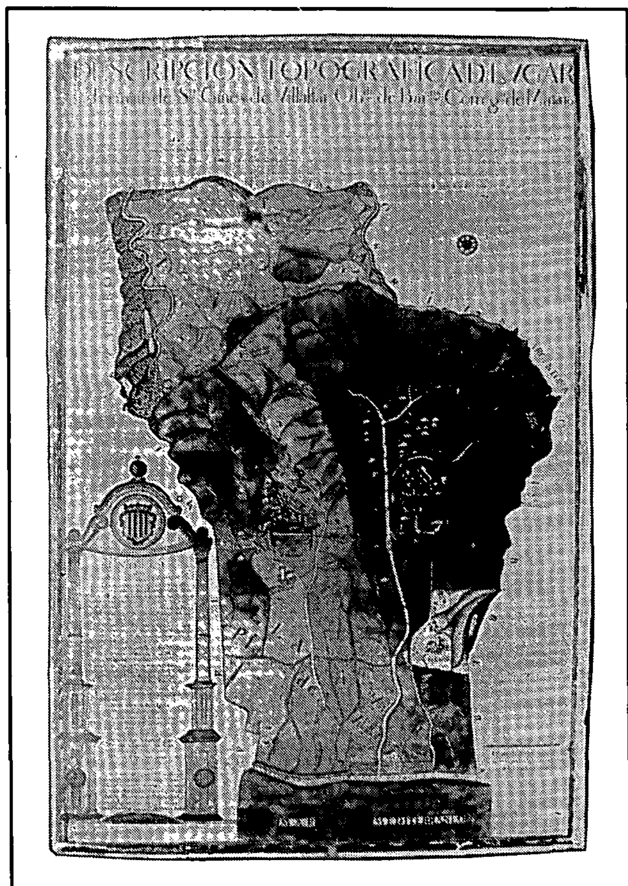
Al mateix temps s'acabava la línia directa dels Desbosc. Mort Frederic sense successió masculina, el patrimoni passa a la seva germana, Teresa, que també, en morir sense fills, deixa l'herència al seu besnét, Antoni d'Oms Cabrera Desbosc. Ja en el segle XVIII una filla d'Antoni, Gaietana, es casa amb el segon marquès de Moya, Agustí de Copons. El castell formarà part dels béns d'aquesta família fins als primers anys del segle XIX, quan, morta la cinquena marquesa, passa, juntament amb el títol, a Ramon Sarriera, marquès de Barbarà i de la Manresana. Els seus successors, propietaris també del castell de Vilassar, venen el de Burriac fa poc més de 40 anys a un particular, que és el propietari actual de la fortalesa i del cim on s'alcen les seves runes.

Fins ara hem parlat dels posseïdors del castell entre els segles XVI i XX. Però també hem de plantejar les vicissituds de l'edifici al llarg d'aquests anys. Tornem a l'obra de Carreras Candi. Segons aquest historiador Burriac no va ésser inclòs en els castells enderrocats l'any 1556 *per ordre dels Virreys de Catalunya per recaptarhi lladres o bandolers* (5). Que estava dempeus cent anys més tard, ho dedueix de la menció que es fa en els capítols de concòrdia entre els Desbosc i els pobles d'Argentona, Cabrera i Vilassar, signats l'any 1660. *Y així mateix los síndichs de dites universitats confessan que los castells de Vilassar i de Sant Vicents són castells termanats; pero no confessan lo "Opus furaneum", ó siga, la obligació feudal de contribuir á les obres exteriors d'un castell* (6). Constata, però, que en algun moment del segle XVII l'odi dels vassalls els portaria a emprendre alguna acció contra l'edifici, moguts per la malvolença envers tot allò que representava.

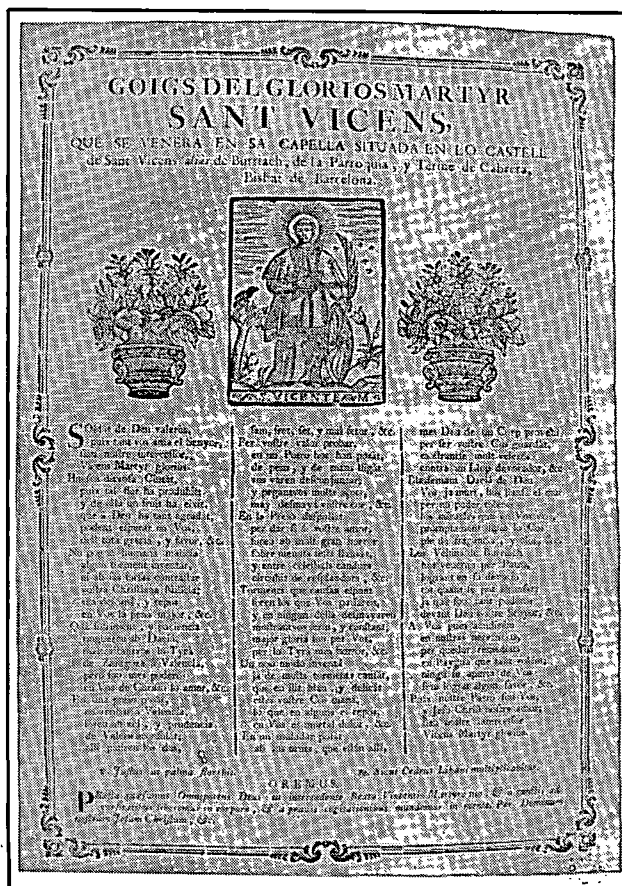
L'estratègica situació del cim de Burriac respecte del seu entorn va propiciar que l'indret fos escenari d'escaramusses en alguna de les lluites que tingueren lloc en les nostres contrades. Carreras Candi en recull una centrada en la Guerra de Successió. Pel maig de 1714 *la torra de Sant Vicents* passà de mans de Felip V a les de Carles d'Àustria (7).

L'única estança del castell que no va seguir la dissort de la resta de l'edifici és la capella, ja que fins ben entrat el segle passat s'hi celebrava un aplec anual, el dia 22 de gener, festivitat de Sant Vicenç. Els senyors del castell havien fundat un benefici a la capella, dotat amb moltes rendes i emoluments. *El expresado beneficio es tan antiguo que, a más de no haverse encontrado nunca su primitiva fundación, lo manifiestan, no sólo los vestigios de dicho castillo y capilla, sinó también una escritura de donaciones que de muchos diezmos y alodios, que tenian y possebian los consortes don Guillermo y doña Guillerma de San Vicente y sus bijos, en el condado de Barcelona, bicieron a favor de Dios nuestro Señor y al altar*

Plànol del terme de Vilassar (1777). Hi ha situat el Castell de Burriac. Arxiu Diocesà de Barcelona.

Goigs del Sant titular de la capella del Castell de Burriac. Col.lecció Jaume Clavell.

GOIGS DEL GLORIOS MARTYR
SANT VICENS,
QUE SE VENERA EN SA CAPELLA SITUADA EN LO CASTELL de Sant Vicens alias de Burriach, de la Parroquia, y Terme de Cabrera, Bisbat de Barcelona.

El castell de Burriac, tal com és actualment.
Fotografia: Toni Canal.

de San Vicente, construhido dentro los muros de dicho castillo, en el 4 de las kalendas del mes de abril del año diez del reinado de Luis el Joven, que corresponde al año 1146... (8).

Jaume Clavell i Nogueras transcriu un pergamí de la segona meitat del segle XIV on es designa a Pere d'Arenes (o d'Arenys), prevere, beneficiari de la capella i recull l'acte de prendre possessió: *el pren per la mà, el fa entrar a la capella, que no tenia portes, i davant l'altar de Sant Vicenç, li fa posar la mà sobre l'altar, li dóna un llibre en pergamí anomenat missal i un vestiment complet sacerdotal, la casulla del qual era en part d'or, i la corda de la campana de dita capella, i mana a tots els que tenen terres depenent del benefici de pagar al nou beneficiat el que és de dret* (9).

Que l'esmentat benefici perdurà fins a les darreries del segle XVIII ho demostra la documentació que amb ell es relaciona, conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona, i que va dels anys 1635 al 1791.

Un document força interessant ens informa de la missa anualment celebrada a la capella i de per què l'any 1777 no tingué lloc. Es tracta de la còpia d'una carta enviada pel procurador del llavors senyor del castell, Ramon de Copons i d'Oms, a l'autoritat eclesiàstica competent exposant el cas i demanant llicència per tornar a celebrar la missa *cuidando de un todo el cura párroco de dicha parroquial iglesia de Cabrera, assí de subir en la capilla los ornamentos necesarios... Habiendo llegado la noticia al suplicante, por medio de los clamores de muchísimos devotos que suben en aquel desierto monte a visitar com muchíssima devoción en el día del mismo, haviendo estos quedado com el mayor desconsuelo de no haver podido obir missa en el dia del santo, 22 de enero próximo passado, por no haverse en ella celebrado; y deseando el suplicante manifestar a los devotos del santo, y a los que correspondan diezmos al beneficio, que lo son muchos en aquellos pueblos, de que no ha sido falta, ni descuido del obtentor, el que no se celebrase el santo sacrificio de la missa en dicha capilla el 22 de enero próximo passado, antes bien, ser su deseo continuarles el mismo consuelo que siempre havian tenido, passo el suplicante a informarse del motivo que ignoraba porque no se havia celebrado missa en dicha capilla en el dicho día; y le respondió el cura párroco de Cabrera que era porque assí lo havía mandado V.S. illustrisima, con su decreto dado en su visita de la parroquial iglesia de Cabrera, en 2 diciembre 1776, por tres motivos; el primero porque en di-*

cha capilla no havia ara, el segundo porque no havia cáliz ni ornamentos, y el tercero por no haverse presentado la licencia para celebrarse en ella el santo sacrificio de la missa... pero sobre el primero se hace presente que si no hay ara o no la ha havido ha sido porque jamás se ha pedido; pero en el día ya se ha remitido en Cabrera sobre el segundo, que no hay ni ha havido, ni puede haver ornamentos por el desierto en que esta colocada dicha capilla, por cuio motivo fuera exponerles a que fuessen hurtados, o que padeciesen otra desgracia, y por esto los sube el párroco el día en que va a celebrar en ella el santo sacrificio de la missa; y en cuanto al tercero, que no se puede presentar otro documento que lo que lleva dicho de la immemorial costumbre... (10).

Hem transcrit gairebé la totalitat de la carta per l'interès que té en relació al nostre tema. El permís per a la celebració arribà, i la missa anual va continuar 58 anys més, fins al 1836. Heribert Barallat, a les *Memorias de la Associació Catalanista d'Escursions Científicas*, III (1879) ens diu el que va llegir en un llibre manuscrit conservat a la parròquia de Cabrera que *á causa dels notables escàndols é irreverencias que's cometían en la capella en lo dia del aplech, 22 de Janer, fou suprimida per lo Molt Il.lustre Sr. Vicari General D. Salvador Andreu, ab decret de 20 de Janer de 1836 y trasladada la sagrada imatge y retaule en la iglesia parroquial, ahon se li tributa son degut culto, ab numerosíssim concurs de faels de tota esta comarca, portant molts ciris y presentallas á honor del Sant* (11). Les *irreverències* de les quals parla el document poden relacionar-se amb fets de la primera guerra carlina (1833-1840), quan la capella, així com tot el que quedava de l'edifici del castell, va ésser utilitzat com a caserna.

D'aquesta manera, a partir del primer terç del segle passat Burriac va quedar convertit únicament en objectiu d'excursionistes i de visitants, curiosos d'observar la comarca a vista d'ocell, des d'una talaia de quatre-cents metres d'alçada. En el nostre segle, dissortadament, de mica en mica, per causes naturals i sobretot empeses per visitants sense escrúpols, les pedres de l'altiva fortalesa s'han anat desprenent del seu lloc secular. Però avui, sortosament, la degradació del castell ha deixat pas a la preocupació per la consolidació de les restes per a evitar la seva desaparició.

Maria Josep Castillo i Ezquerra

NOTES.

1.- CARRERAS CANDI, Francesc. *Lo castell de Burriach o de Sant Vicents*. P. 220-221.

2.- Arxiu Municipal d'Argentona. Successions, segle XVI.

3.- SERRA, Eva. *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat*. Barcelona, 1978.

4.- CARRERAS CANDI, Francesc. *Op. cit*. P. 203.

5.- CARRERAS CANDI, Francesc. *Op. cit*. P. 218.

6.- CARRERAS CANDI, Francesc. *Op. cit*. P. 218.

7.- CARRERAS CANDI, Francesc. *Op. cit*. P. 221.

8.- Arxiu Municipal d'Argentona. Documents diversos, segle XVIII.

9.- CLAVELL I NOGUERAS, Jaume. *Nomenament del beneficiari de la capella de Sant Vicenç de Burriac*. Argentona, programa de la festa major de l'any 1971.

10.- Arxiu Municipal d'Argentona. Documents diversos, segle XVIII.

11.- DALMAU, Rafael (editor). *Els castells catalans*. Barcelona, 1967. Volum I. P. 628.

El cadastre de 1716 és una important font de dades per a l'estudi de la vida mataronina de començaments del segle XVIII.

Francesc Costa, en comunicació presentada a la III Sessió d'Estudis Mataronins, analitzava la població activa de la ciutat en relació a l'habitatge. En el treball que segueix, complementari de l'anterior, Joaquim Llovet, quantifica les rendes de la propietat urbana.

LES RENDES DE LA PROPIETAT IMMOBILIÀRIA A MATARÓ L'ANY 1716

La publicació de la comunicació presentada a la III Sessió d'Estudis Mataronins per Francesc Costa i Oller, sobre l'*Apeo* de Mataró de l'any 1716, en la qual fa un estudi estadístic exhaustiu sobre la població activa de la nostra ciutat en relació a l'habitacle (1), ens ofereix l'oportunitat de donar a conèixer uns resums també estadístics sobre el mateix inventari que fa molt temps teníem elaborats. La nostra aportació té per objecte la quantificació de les rendes de la propietat immobiliària i ens sembla que pot servir de complement a la comunicació feta per Costa.

El cadastre de cases en qüestió, datat al 16 de setembre de 1716 (2) enregistra tots els immobles que hi havia en aquells moments a Mataró als efectes de l'aplicació d'un dels dos *servicios* que Felip V havia resolt d'establir a Catalunya a partir del primer de gener d'aquell mateix any, equivalents en el seu conjunt a les *alcabalas*, *cientos*, *millones* i altres rendes que es pagaven a Castella. Aquesta imposició, denominada *Real*, gravava totes les cases, edificis, fàbriques (3), censos o censals, delmes a raó del deu per cent del rèdit o renda anyal que produïen en benefici dels seus propietaris. L'altre *servicio* era un repartiment *Personal* sobre jornalers, artesans i comerciants del qual estava exempta la noblesa. En canvi, del primer, no se n'escapava ningú (4).

L'inventari de les finques immobles de Mataró enregistra una per una totes les cases que hi havia a la ciutat i als afores amb l'expressió de la seva situació i límits, del nombre de plantes i *aposentos* de què constaven i el nom de llurs propietaris o llogaters. També inclou la renda anyal que se'n treia, una renda efectiva en els casos de finques llogades i estimada en els casos que les ocupaven els propietaris sols o amb algun llogater.

Primerament hem agrupat per propietaris les 1.069 cases enregistrades a l'inventari (5), per tal de conèixer com era distribuïda la propietat urbana entre els seus titulars.

Quadre 1.
Distribució de la propietat urbana

Nombre cases d'un mateix propietari	Total de propietaris	Acumulació	%	Total de cases	Acumulació	%
1	674	674	81,4	674	674	63,0
2	107	781	94,3	214	888	83,0
3	26	807	97,4	78	966	90,3
4	14	821	99,1	56	1.022	95,6
5	4	825	99,6	20	1.042	97,4
8	1	826	99,7	8	1.050	98,2
9	1	827	99,8	9	1.059	99,0
10	1	828	100,0	10	1.069	100,0

El quadre anterior ve a demostrar que el 81,4 per cent dels propietaris de finques urbanes de Mataró ho eren d'una sola casa i que acumulaven tots plegats el 63 per cent del total de les cases de la ciutat. Si afegim al còmput anterior els propietaris de dues cases, el percentatge ens arribarà al 94,3 per cent de propietaris, que acumularan el 83 per cent de totes les cases. El tram restant, que va des de les 3 cases fins a les 10, que inclou el 17 per cent de les cases, se'l repartien entre 47 propietaris, equivalents al 5,7 per cent del total, cosa que ve a representar una concentració mitjana aproximada d'un tres per u, xifra evidentment no pas massa rellevant.

Ja hem dit abans que l'inventari d'immobles de Mataró de l'any 1716 enregistra el lloguer efectiu o la renda estimada atribuïda a cada immoble. Aquestes rendes van des de 2 lliures fins a les 60 lliures, és a dir, des de les casetes més humils als grans casals dels estaments socials superiors. El lloguer o renda més estès és el de 10 lliures, seguit del de 12 lliures l'any.

Quadre 2.
Classificació de les cases segons renda

Quantia de la renda (lliures)	Nombre de cases	Acumulació	%	Total de les rendes (lliures)	Acumulació	%
De 2 a 5	116	116	10,8	528	528	3,9
6 a 10	486	602	56,3	4.220	4.748	35,2
11 a 15	240	842	78,7	3.036	7.784	57,7
16 a 20	100	942	88,1	1.806	9.590	71,1
21 a 25	49	991	92,7	1.151	10.741	79,7
26 a 30	37	1.028	96,1	1.051	11.792	87,5
51 a 35	16	1.044	97,6	547	12.339	91,5
36 a 40	9	1.053	98,5	352	12.691	94,1
41 a 45	7	1.060	99,1	315	13.006	96,5
26 a 50	7	1.067	99,8	350	13.356	99,1
51 a 60	2	1.069	100,0	120	13.476	100,0

Les rendes inferiors, és a dir, les situades entre les 2 i 10 lliures, abastaven el 35,2 per cent del total de les rendes acumulades. Això vol dir que poc més de la meitat de les cases de Mataró es trobaven bastant per sota de la meitat d'aquell total. En canvi, als trams més superiors, entre les 51 i 60 lliures, per exemple, un total de 41 cases (3,9 per cent del total) acumulava el 12,5 per cent de les rendes.

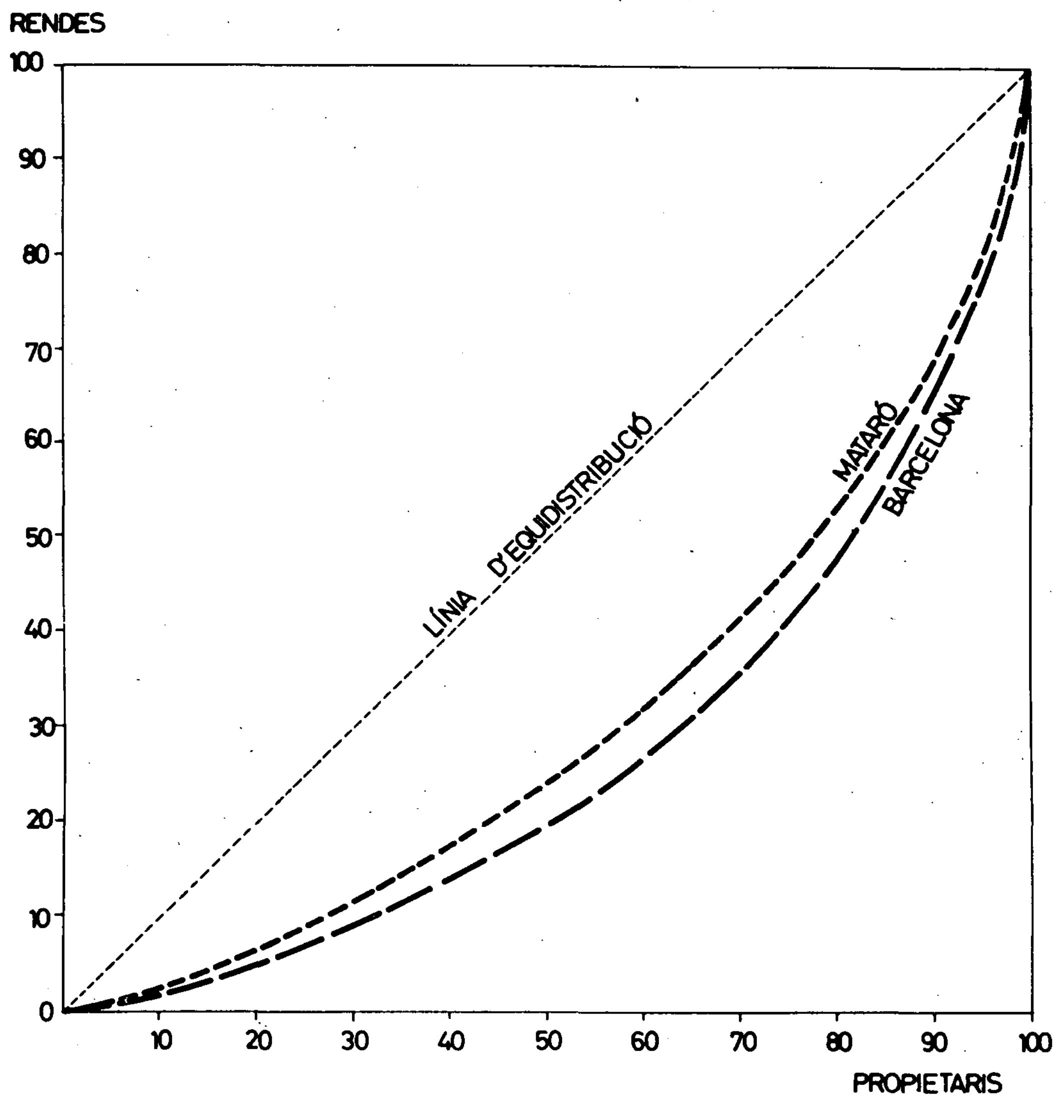
Ací se'ns planteja el problema de saber si veritablement totes les finques havien estat avaluades pel seu just rendiment. La comparació, per exemple, d'un *aposento* sense sostre, llogat per sis lliures (finca 1.331), d'un cobert no acabat, la renda del qual fou estimada en deu lliures (finca 1.069), d'un badiu i un cobert que ho foren en vuit lliures (finques 1.247 i 1.781), amb el casal de Teresa Tarau, al carrer de Barcelona, de *nou aposentos y una exida baix, al primer alt nou y al segon una porxada* (finca 1.017) o el de Magí de Vilallonga al carrer de Don Magí, de *set aposentos y un jardí baix, deu aposentos al primer alt y tres porxadas al segon* (finca 1.123), estimats cadascun en 60 lliures –que és la quota màxima– presenta evidentment una certa desproporció. I és que les valoracions dels rendiments per estimació sempre comporten apreciacions subjectives, i la confecció del cadastre de 1716 no podia pas escapar-se'n.

Abans hem donat la classificació de les cases d'acord amb la renda que se'n treia o podria treure's de cadascuna. Ara contemplarem la suma de les rendes obtingudes per cada propietari. Com que les freqüències oscil.len entre les 2 i les 159 lliures, les hem agrupat en uns trams per a fer més fàcil la seva interpretació.

Quadre 3.
Rendes de la propietat immobiliària

Quantia de les rendes (lliures)	Propietaris	Acumulació	%	Total de les rendes (lliures)	Acumulació	%
De 2 a 5	69	69	8,3	317	317	2,3
6 a 10	332	401	48,4	2.858	3.175	23,5
11 a 20	266	667	80,5	3.902	7.077	52,5
21 a 30	72	739	89,2	1.839	8.916	66,1
31 a 40	36	775	93,5	1.269	10.185	75,5
41 a 50	28	803	96,9	1.278	11.463	85,0
51 a 60	8	811	97,9	433	11.896	88,2
61 a 70	6	817	98,6	400	12.296	91,2
71 a 80	1	818	98,7	77	12.373	91,8
81 a 90	1	819	98,9	90	12.463	92,4
91 a 100	1	820	99,0	93	12.556	93,1
101 a 159	8	828	100,0	920	13.476	100,0

Distribució de les rendes de la propietat immobiliària de Mataró (1716) i de Barcelona (1717)

Primerament podreu veure que gairebé la meitat dels propietaris (48,4 per cent) acumulen només el 23,5 per cent del total de les rendes. Són les rendes dels trams més baixos, entre les 2 i les 10 lliures anyals. Si hi afegim els dos trams que segueixen, tindrem que el 89,2 per cent dels propietaris acumulen el 66,1 de les rendes. En canvi, el 10 per cent aproximat restant de propietaris, és a dir, només 89 titulars, abasten el 33,9 per cent restant de les rendes, amb una acumulació mitjana del tres per u. La concentració de les rendes es fa una mica més vistent a partir de les 51 lliures, amb 25 propietaris que representen el 3,1 per cent s'emporten el 15 per cent de les rendes, o sigui una acumulació mitjana d'un 5 per cent aproximadament.

Ara, veurem les dades anteriors traduïdes en una corba de concentració, i al seu costat hi hem traçat la corba obtinguda per Jordi Nadal i Emili Giralt de les rendes immobiliàries de Barcelona a l'any 1717, també inventariades als efectes de l'aplicació del cadastre a la ciutat comtal (6).

La gràfica anterior ens farà adonar fàcilment de la semblança existent entre la distribució de les rendes de la nostra ciutat i les de Barcelona, encara que podem observar una mica menys de convexitat en els trams de les rendes entre 60 i 80 lliures de la corba de Mataró. No cal dir, però, que aquesta similitud és purament relativa, perquè, quant als valors absoluts, els rendiments de Barcelona eren molt superiors als de Mataró. Concretament, el total general de Barcelona resulta unes disset vegades superior al de la nostra ciutat.

Finalment, donarem a conèixer els titulars de la propietat immobiliària més importants de Mataró, d'acord amb la renda efectiva o estimada, que són els vint-i-cinc que resulten del quadre núm. 3 amb rendes superiors a les 51 lliures anyals.

Aquests propietaris eren: Dr. Salvador Baró (159 lliures), Marianna Andreu, vídua (115 lliures), Dr. Josep Vendrell (112 lliures), Maria Teresa Feliu i Feu, vídua i Teresa Tarau, vídua (111 lliures cadascuna), Josep Aymerich, negociant (106 lliures), Josep Matas, candeler (104 lliures), Magí de Vilallonga (102 lliures), Gaspar Salla (93 lliures), Josep Palau i Riera (90 lliures), Joan Pou (77 lliures), Esteve Matas, Joan Bori i Gaspar Portell (70 lliures cadascun), Josep Carbonell i Maria Torner, vídua (64 lliures cadascun), Jaume Gibert, negociant (62 lliures), Dr. Tomàs Guaderi (58 lliures), Policarpi Queralt, Maria Fornés i Francesc Moner, negociant (55 lliures cadascun), Salvador Simon, corredor d'orella (54 lliures), Salvador Arnau, pagès (53 lliures), Francesc Pou, negociant (52 lliures) i Jaume Mandri (51 lliures).

Joaquim Llovet

NOTES.

1.- COSTA I OLLER, Francesc. *Treball i habitatge al Mataró de l'Antic Règim. L'Apeo de 1716*, dins *III Sessió d'Estudis Mataronins. Comunicacions presentades* (Mataró 1987), 31-46.

2.- Arxiu Municipal de Mataró, *Apeos, Catastro o Inventario de las casas del terme y Parroquia de la Ciutat de Mataró, Bisbat de Barcelona*, 1716.

3.- Fàbrica, en l'accepció de construcció.

4.- El tribut *Personal* gravava al 8 1/3 per cent els guanys anuals de *cada jornalero y individuo de arte mecánica*, computant-los 100 dies útils als primers i 180 als segons, mentre que als comerciants se'ls havia d'aplicar el 10 per cent del producte *ganancial*. Veg. *Colección de órdenes relativas a la Nueva Planta de la Real Audiencia de Cataluña; a la real cédula instructoria dispuesta para las ciudades, y Cabezas de Partido; al Reglamento formado para todos los pueblos del Principado; al Real Catastro y al Establecimiento de los Diputados y Personeros del Común*. A cura d'Antoni Sanmartí (Lleida s.d.), 242-243, 252-253.

5.- En realitat, les finques enregistrades al *Catastro* són 1.069, sense comptar els tres convents (caputxins, carmelites i carmelitanes) que hi havia a Mataró, però hem exclòs quinze finques pertanyents a institucions o destinades a serveis públics amb una renda computada per l'import de l'arrendament del servei (tres molins, corrals, forn de puja, portal major, rectoria, hospital, escrivania, confraria de Sant Pere, cobert de la fragata, carnisseria, fleques, duana, casa de la ciutat) i onze d'altres que són badius, patis, cases començades o derruïdes, etc. que figuren sense renda.

6.- NADAL, Jorge y GIRALT, Emilio. *Barcelona en 1717-1718. Un modelo de sociedad pre-industrial.* (Madrid, 1963), 24.

Els sistemes i la metodologia utilitzats per la Inquisició per a prohibir i censurar llibres, papers, diaris, fulls i tota mena d'obres impreses, entre 1788 i 1824, són analitzats, a partir de documentació mataronina, per Antonio Llamas Mantero, llicenciat en Història, en el treball que segueix. Una dècada després, el ministeri de Martínez de la Rosa abolirà definitivament la Inquisició.

CRITERIS I MÈTODE PER A LA PROHIBICIÓ DE LLIBRES
La Inquisició (1788-1824)

LES CAUSES ARGUMENTADES PER A LA PROHIBICIÓ D'UN LLIBRE.

En tenim un bon exemple l'any 1788 amb el llibre titulat *Seconda memoria cattolica contenente il trionfo della Fede, e Chiesa, de Monarchi e Monarchie, e della Compagnia di Gesú e sue Apologie collo sterminio de lor Nemini de Presentarsi s Sua Santita ed Celli Principi Chistriani: opera divisa in tre tomi, e parti, e postuma in una richesa gía, e gradita da Clemente XIII, nella nuova Stamperia Camerale di Buon'aria MDCCLXXXIII.* (1)

Una de les causes de la seva prohibició és la impressió clandestina. Es diu per part del Sant Ofici *luego que llegó à nuestra noticia haberse impreso ocultamente y que se iba esparciendo un libro con este título* [...] *juzgamos que debiamos cerciorarnos, è indagar, si esta obra era en realidad la misma, que antes de ahora nos habia sido delatada.* (2)

Una vegada llegida es qualifica com a *parto de la verdad, del odio y de la torpeza, está todo teixido de maledicencias, baldones, embustes, calumnias y observaciones, que desviandose mucho de la verdad, solo respiran falsedades, conjuria, ò satira, con torpe y sacrilegamente insulta el Autor à toda especie de varones sin respetar su autoridad, ni su insigne piedad, y admirable prudencia.* (3) El llibre, en resum, atacava els cardenals i els reis.

Però les causes de prohibició són molt més variades. Les més importants seran la defensa d'errors, cismes i heretgies, fer el joc als protestants o a altres sectes, tal com diu el llenguatge de l'època, difondre la sedició i la independència del poder civil del religiós, atacar Jesucrist i la Santa Trinitat, o les nacions catòliques i el Sant Ofici, insultar els militars, que l'autor de l'obra sigui anònim, induir a la corrupció i a la lascívia, per ateisme, per immoralitat, blasfèmia, iniquitat, per atacar la Bíblia, etc. Evidentment la llista podria ser encara molt més llarga.

ELS TIPUS DE PROHIBICIÓ.

Dins dels Índexs d'obres prohibides hi ha una gradació, de major a menor, segons la qualitat de cadascuna.

En primer lloc tenim els llibres *Prohibidos Absolutamente, aún para los que tienen licencia.* Aquesta llicència es donava només a les persones i institucions amb prestigi, que podien llegir tota mena de llibres i papers.

La segona gradació incloïa els llibres *Prohibidos "in totum"*, és a dir, totalment. Aquests llibres, tal com diríem ara, havien de ser eliminats del mercat.

La tercera gradació corresponia als *Mandados Expurgar.* Paràgrafs o pàgines senceres havien de ser suprimides dels llibres així classificats.

El mecanisme era selectiu. Hi ha una prohibició per a les persones amb més cultura i una altra per al públic en general. Respecte a l'expurgació, diu la Inquisició l'any 1791 *traigais, exibais, y presenteis ante Nos los dichos Libros, Tratados*

y Papeles enteramente prohibidos [...] *y en los respectivos á los mandados expurgar, prevenimos, que cada uno puede hacer de por si la expurgación, con tal que dentro del término de dos meses la haga constar al Tribunal, comisario, o calificador más inmediato, los cuales hallandola executada conforme à lo mandado en nuestro Edicto, lo notarán así en la fachada del Libro, devolviendole inmediatamente a su dueño.* (4)

Aquesta autocensura té una explicació. Com diu Antonio Elorza, *la intervención del Santo Oficio en su lucha contra las penetración de las ideas revolucionarias francesas, a partir de 1789*, va sobrepassar la capacitat de la institució per a afrontar-la. *Más de una vez, los comunicados procedentes del Santo Oficio denotan que tal cometido desborda sus medios.* (5)

Cap persona restava al marge de la prohibició: *A todos los habitantes ó moradores de ellos de qualquiera estado, calidad, orden ó dignidad que sean, hacemos saber ...* (6)

EL MÈTODE DE DIFUSIÓ DE LA PROHIBICIÓ.

La difusió es feia mitjançant un *Edicto* de les *Letras Apostólicas* amb forma de *Breve*. A l'índex imprès es consignaven tots els llibres i papers, amb la seva gradació de censura, juntament amb les notes explicatives que justificaven la causa de la seva prohibició.

Mataró, com a cap de partit, va tenir una delegació del Sant Ofici, depenent de la seu central de Barcelona, de la qual rebia tots els Índexs i els Edictes, així com les ordres de prohibició de llibres i la forma de difondre-la.

Era fonamental que tot el material prohibit fos conegut i, per tant, havia de fer-se públic. La forma de fer-ho era la següent. *Y mandamos que este nuestro Edicto se publique en todas las Iglesias Metropolitanas, Catedrales y Colegiales de los Reynos de S.M. y en los lugares de Cabeza de Partido*, com Mataró. *Y que desde su lectura se fixe su traslado, ó testimonio auténtico en una de las puertas de dichas iglesias, de donde no se quiten sin nuestra licencia...* (7)

L'any 1824, els llocs de publicació s'estenen. Així un bàndol de Don Mariano Rufino González, alcalde de Madrid, diu en l'article set, *El mes que se da para la presentación de los papeles de que se habla, empezará á correr el dia en que esta orden se fije en cada pueblo, el cual deberá ser anotado al pie por las autoridades respectivas.* I a Mataró així es fa. *Aviese en los parages públicos de esta ciudad para su cumplimiento en el concepto que con arreglo del artículo 7 empieza desde esta fecha el término señalado de un mes para la presentación de libro y demás que se expresan. Dirigiéndose al señor Cura Párroco de esta Ciudad los que se hallen en el caso de entregar pos si o por otros cual quiera persona los papeles y efectos prebenidos en el artículo 1. Mataró 26 Noviembre 1824. Joan Pareja.* (8)

ALGUNS EXEMPLES DE LLIBRES PROHIBITS.

A partir del 1789 el nombre d'obres franceses prohibides augmenta de forma molt considerable. Diu Antonio Elorza, *en la segunda mitad del siglo XVIII, la Inquisición se reconvierte hacia la persecución de las nuevas ideas, que en la mayoría de los casos, desde Francia, comenzaron a difundirse en nuestro país ...* (9)

Però el Sant Ofici estén encara més el seu camp d'actuació. Vegem-ne alguns exemples prou significatius.

– *La obra impresa en un volumen, octavo, intitulada "Lettres Persanes", que se atribuyen à M. Montesquieu, por ser toda ella un texido de contradicciones y heregías formales, sátiras y burlas injuriosas á la Santa Iglesia, Sumo Pontífice, Santos Padres y á los Soberanos.*

CHARLES SECONDAT

BARÓN DE MONTESQUIEU

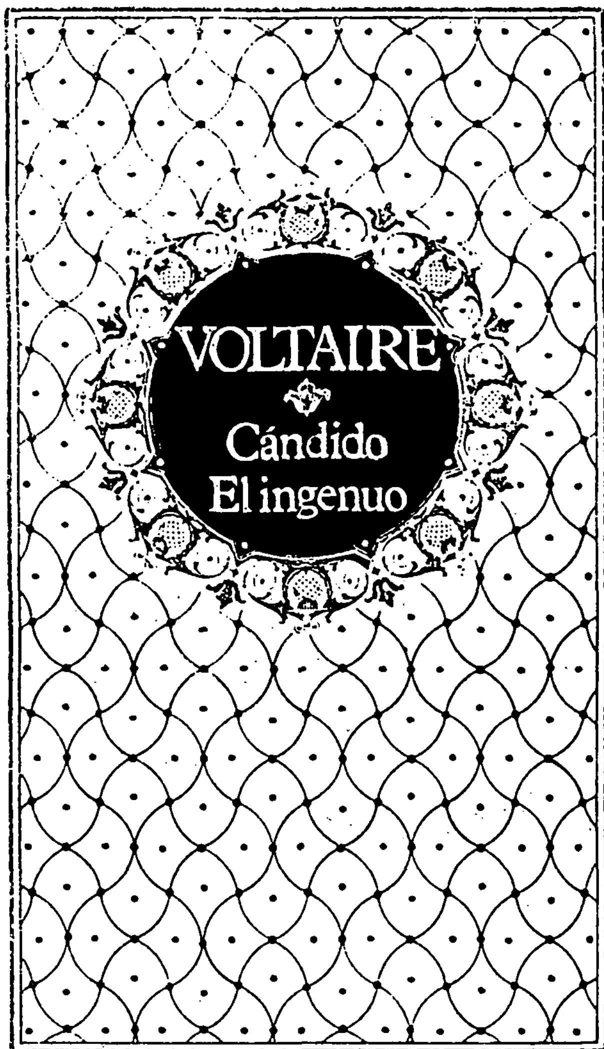
CARTAS PERSAS

traducidas al castellano
por José Marchena, llamado
Abate Marchena

— La obra titulada "Recherches sur la nature et les causes de la richesse des Nations. Traduit de l'Anglois de M. Smith". Impresa en Londres año 1792, en dos tomos en octavo mayor. Se prohibe por baxo estilo capcioso y obscuro, favorece el tolerantismo en punto de religión, y es inductivo al naturalismo.

— Se prohibe "La Finanza Satisfecha", de Lope de Vega Carpio. Se prohibe la representación y lectura de esta comedia por perjudicial a las buenas costumbres.

— Se prohibe el libro "Jornadas que hizo la Santísima Virgen María, desde Nazaret à Belén". Su autor el Dr. Don Nicolás Espínola, conforme lo trae el libro titulado, "Ramillete de diferentes novenas que exercita anualmente la devoción mexicana", y la da à luz D. Manuel Nicolás Vázquez, en su imprenta de Sevilla, calle de Génova, por contraria a la agusta magestad de nuestra sagrada religión, y a la gravedad de sus prácticas devotas, por los ridículos epítetos que en ella se dan las oraciones diarias a S. Josef. (10)

Veient tot això es pot pensar que la censura anava tan sols dirigida als llibres contraris a la religió catòlica. Però una Reial Ordre de l'any 1792, expressa amb tota claredat la sèrie de matèries perilloses, que el Sant Ofici ha de revisar. *A los que se deben fijar por notoriedad y aún los desconocidos que sean indiferentes como Historia, Artes máquinas, Matemáticas, Astronomía, Navegación, Comercio, Geografía, Materia Militar, Medicina, Física, para que corran y pasen a quienes correspondiese evitando dilaciones y disgustos a los interesados.* (11)

LES CONDEMNES IMPOSADES.

En tot el període estudiat no tenen cap tipus de variació. D'una banda hi ha la condemna religiosa, l'excomunió major, i d'altra part una sanció monetària, dos-cents ducats.

Però al meu entendre els documents no reflecteixen pas la condemna més important, la condemna moral de la societat vers la persona sotmesa a procés per la Inquisició, ja que, com diu Gonzalo Anes, *La Inquisición contaba con el apoyo de las masas populares y las críticas por motivo de sus intromisiones en asuntos temporales se deben más bien al celo en la defensa de las Regalías de la Corona que a animadversión contra el tribunal.* (12)

La delació remunerada és un element que, sens dubte, influeix en el nombre de processos. *Al que pasados los 30 días denunciaré la existencia de alguno de los significados libros ó papeles en poder de quien, según esta orden, debía haberlos entregado, se les guardará sigilo y se adjudicará la tercera parte de la multa que se impondrá al transgresor.* (13)

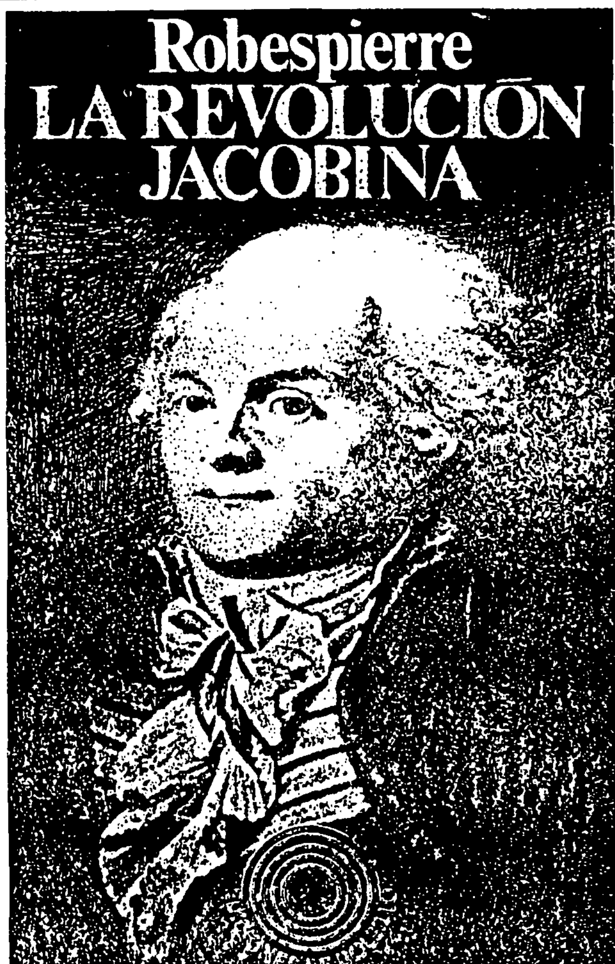
LA JUSTIFICACIÓ MORAL.

Tota la tasca de la Inquisició en la prohibició de llibres recolza en una justificació moral, la salvaguarda de la fe catòlica davant de les idees perilloses que influeixen la gent, bona i senzilla.

El 1789 es diu en un *Breve: Que nuestro queridísimo Padre Pío VI que felizmente gobierna la Iglesia, manifestando su santo zelo por la pureza de la Santa Fe, paz y tranquilidad del Pueblo Christiano* [...] *y sobre todo cuidar de que semejantes libros no se esparzan en el vulgo, con escándalo de los buenos.* (14)

CONCLUSIONS.

Podem afirmar que la prohibició de llibres va suposar un intent, no tan sols del Sant Ofici, sinó també del poder polític, d'aturar a la frontera les

idees revolucionàries franceses i totes les que eren contràries a l'Església, tant en matèria de religió, com de costums.

Quan avança el temps, els sectors més il.lustrats i el poder polític desitgen retallar les competències de la Inquisició, i provoquen la seva desaparició el 1834. Diu sobre això Gonzalo Anes, *resulta, pues lógico que, ante la coincidencia de los deseos del poder público de limitar y reglamentar la jurisdicción inquisitorial y de los grupos ilustrados de pensar y leer libremente, el santo tribunal entrase en crisis* ... (15)

Alguns autors manifesten que la prohibició no va pas suposar una frenada total de l'entrada dels llibres prohibits perquè la censura la feia *el calificador, que con frecuencia es un religioso de escasa competencia, incluso en el manejo del idioma, para el análisis global de la obra que se presenta.* (16) Crec, però, que aquesta no en va pas ésser la causa, ja que el poble tenia majoritàriament molt poca cultura. Per tant, els llibres arribaven als sectors més preparats intel.lectualment i econòmicament, els membres dels quals podien viatjar i llegir fora de les nostres fronteres, i fins i tot dintre d'aquestes, mitjançant les llicències, és a dir, sectors molt reduïts dins la totalitat de la població.

Per tant, la Inquisició volia, d'una banda, evitar la propagació de doctrines contràries a la Fe i, d'altra banda, servir de recolzament del poder polític, sense oblidar el pes específic que tenia condemna moral de la institució els catòlics, majoritaris al nostre país.

Cal fer constar que la prohibició d'alguns llibres s'estenia fins i tot durant més d'un segle. Hem mencionat el cas de *La Finanza Satisfecha*, de Lope de Vega, que es mantenia a l'Índex doscents anys després d'haver estat escrita.

Finalment, pot afirmar-se que la prohibició de llibres, que genèricament podia representar endarreriment cultural, en la pràctica no va afectar el poble, que, malauradament no tenia eines suficients d'educació.

Antonio Llamas Mantero

NOTES.

1.- La data d'impressió del llibre és 1783. La seva inclusió a l'Index dels Llibres prohibits és del 1788.
2.- Museu Arxiu de Santa Maria. MASM. Inquisició. Arxiu del Rector. Plec 53.
3.- MASM. Inquisició. Arxiu del Rector. Plec 53.
4.- MASM. Inquisició. Arxiu del Rector. Plec 53.
5.- ELORZA, Antonio. *La Inquisición y el pensamiento ilustrado*. Dins: *Historia 16*. Barcelona, 1976, p. 112.
6.- MASM. Inquisició. Arxiu del Rector. Plec 53.
7.- MASM. Inquisició. Arxiu del Rector. Plec 53.
8.- MASM. Inquisició. Arxiu del Rector. Plec 53.
9.- ELORZA, Antonio. *Op. cit.* p. 109.
10.- MASM. Inquisició. Arxiu del Rector. Plec 53.
11.- MASM. Inquisició. Arxiu del Rector. Plec 53.
12.- ANES, Gonzalo. *El antiguo régimen: los Borbones*. Madrid, Alianza Universidad. Historia de España Alfaguara IV. 1981, p. 325.
13.- MASM. Inquisició. Arxiu del Rector. Plec 53.
14.- MASM. Inquisició. Arxiu del Rector. Plec 53.
15.- ANES, Gonzalo. *Op. cit.*, p. 326.
16.- ELORZA, Antonio. *Op. cit.*, p. 110.

La guerra civil reialista de 1821 a 1823 afectà Mataró i el Maresme. Fins i tot un dels principals protagonistes fou el mataroní Domènec de Caralt.

En l'article que segueix, Enric Puig i Giralt descriu les incidències d'aquella guerra a la nostra comarca.

NOTES SOBRE LA GUERRA REIALISTA 1821 - 1823 A MATARÓ

Ànima de l'aixecament reialista a Mataró i al Maresme, fou Domènec de Caralt i Plàcies (1), fill de Mataró, on nasqué el 4 d'agost de 1781. Es distingí pel seu valor en la lluita contra l'invasor a la guerra del Francès, i, després del pronunciament de Riego, conspirà contra el nou règim, organitzant la contraofensiva reialista en favor de la restauració de Ferran VII com a monarca absolut.

Instal.lat a Calella, on fixà la residència de la seva família, començà les activitats clandestines organitzant les anomenades *Bandas de Fe* formades per voluntaris reialistes, decidits a defensar Catalunya i Espanya per *el Altar y el Trono*. La reacció contra la Constitució i el poder central de Riego fou general en tota la Península, i a Catalunya prengué gran força per l'estiu de 1821, sobretot a les comarques centrals, les mateixes on anys després, es desenvoluparà el principal focus de carlisme del Principat. El convent de Caputxins de Calella era el centre de reunió on, secretament, Caralt organitzava la contrarevolució, conjuntament amb alguns frares, sobretot Mossèn Vidal i Mossèn Joan.

Malgrat la reserva de totes aquestes activitats, *vox populi* comentava per la vila que quelcom s'estava preparant. Així tenim constància que ja el 9 d'abril de l'esmentat any, la Milícia Nacional de Calella, amb el lema *Constitución o Muerte*, havia intentat de sufocar una conspiració reialista de la qual el nostre home era el cap. Cal dir que Caralt sempre havia fet gala de les seves idees absolutistes, i que, per això, els seus enemics polítics li seguien els passos, fos on fos. L'amenaça constant dels milicians arribà a posar en perill la vida dels conspiradors reialistes, per la qual cosa una nit Mn. Vidal i Mn. Joan es feren escàpols per mar, desembarcant poc després en una platja de Begur. Caralt, per la seva part, amenaçat de mort, s'escapolí i passà la frontera de França.

De retorn a Catalunya, Caralt forma part activa de les partides reialistes, i el 9 de març de 1822 és nomenat Coronel i Comandant General de les tropes del Principat. A més, la Regència d'Urgell, govern fidel a Ferran VII, li encarrega l'organització de l'aixecament general de Catalunya, en col.laboració amb el Baró d'Eroles, cap suprem militar, el qual des de la seva casa pairal de Talarn coordina l'ofensiva contra les tropes constitucionalistes.

Caralt no triga gaire a reunir els principals capitostos reialistes, que es posen a les seves ordres. Entre ells, cal esmentar Tomàs Costa, dit *Misses*, Mossèn Antoni Coll, Salvador Malavila, Josep Montaner i Jordi Bessieres, els més destacats. La guerrilla estava organitzada, i el temps hauria de demostrar la seva eficàcia.

La Milícia Nacional, per altra part, en previsió d'un atac reialista pel litoral, fortifica Mataró i Calella intentant de constituir dos punts de resistència contra un possible atac de la gent d'en Caralt. A més, organitza rondes i escamots a fi de detectar qualsevol moviment sospitós de tropes enemigues, car coneixent la personalitat d'en Caralt era molt possible una invasió del Maresme.

El general Milans del Bosch, un altre heroi de la Guerra del Francès, en aquell moment la màxima autoritat constitucionalista de la zona, davant la temença d'un atac per sorpresa de l'enemic, dóna ordre a la *columna volante* del comandant Pacchierotti, constituïda per uns 200 homes, de muntar una estreta vigilància per tot el litoral. Aquesta tropa pertanyia a un cos expedicionari italià que havia arribat a la Península a principis d'any. Florencio Galli (2) diu que era format per una legió de proscrits que, per eludir la pena de presidi, havien decidit de venir a reforçar l'exèrcit constitucional. Els expedicionaris van ésser distri-

buïts en dues brigades. Una s'instal.là a Girona i l'altra, a Mataró. Els italians de Mataró, comandats per l'esmentat Pacchierotti, quedaven incorporats a la divisió d'en Milans del Bosch com a tropes de reforç d'infanteria i cavalleria.

L'atac no es féu esperar. El 4 de juliol, Tomàs Costa *Misses* i Mossèn Anton, penetren pel litoral amb la missió de fustigar les forces constitucionalistes que dominen el territori. El dia abans havien vençut la columna de Milans del Bosch pels voltants d'Arbúcies, sense fortuna del mateix general que es veié obligat a batre's en retirada per salvar la pell, deixant el pas lliure als reialistes. Amb aquesta victòria, *Misses* tingué el pas lliure per avançar sobre les poblacions de la costa. El 21 de desembre un destacament es presentà davant Calella, i ocupà la vila, foragitant la Milícia Nacional que, amb prou feines, aconseguí d'escapolir-se en direcció a Blanes, on es va refugiar.

Els constitucionals de Calella ja no estaven segurs després de l'entrada de les tropes reialistes, però quan les autoritats de la vila reberen la notícia que Domènec de Caralt, en persona, al front d'un gran contingent d'homes, s'apropava a la línia de la costa procedent de Sant Cebrià de Vallalta, la preocupació es convertí en pànic. Cal dir que la major part dels habitants de Calella eren afectes als constitucionals i que, en absència d'en Caralt, els calellencs havien saquejat la seva casa, malmès les seves propietats i amenaçat la seva família. El retorn d'en Caralt a Calella provocà represàlies contra els constitucionalistes, i en especial contra els protagonistes dels avalots esmentats.

Després d'haver caigut Calella en poder dels reialistes, Mataró fou sovint fustigat per petites partides, sense objectius concrets. La més important d'aquestes fou la d'en Francesc Saurí, anomenat també *Nas*, capitost mataroní que agrupà les forces reialistes de la zona. Per un ofici tramès per la Junta de Govern Constitucional de Barcelona a l'alcalde segon de Mataró, Cosme Fins, sabem que el capitost Saurí prengué com a ostatges dos milicians, sorpresos mentre feien guàrdia. El document diu així:

Gobierno Político de la Provincia de Barcelona, Sección de Gobierno Político.

Merece mi aprobación la medida adoptada por V. para salvar las vidas a los dos vigías de esa Ciudad que fueron aprendidos por la gavilla del faccioso Francisco Saurí, cuya familia tiene V. en rehenes hasta que aquéllos consigan su libertad. Lo digo a V. en contestación a su oficio al n° relacionado y espero me dará con puntualidad aviso del resultado.

Dios guarde a V. m. as.
Barcelona 3 de Agosto 1822
Vicente Sancho

Com es veu no hi havia pas miraments per part dels constitucionals per a prendre com a ostatge de canvi la família de l'esmentat capitost Saurí, el qual, malgrat d'haver conegut la represàlia, es mantingué en els seus tretze. Un altre ofici cursat dos dies més tard per la mateixa autoritat constitucional de Barcelona (4) commina Cosme Fins a continuar les mesures repressives en aquests termes

Supuesto que los dos vigías que cayeron en manos del Cabecilla Saurí, alias Nas, no han comparecido aún, según se espresa en su oficio del 3 del actual, estimo conveniente prevenir a V. que mantenga en el arresto a la muger é hijos de aquel malvado.

Dios guarde a V. m.a.
Barcelona 5 de Agosto 1822
Vicente Sancho

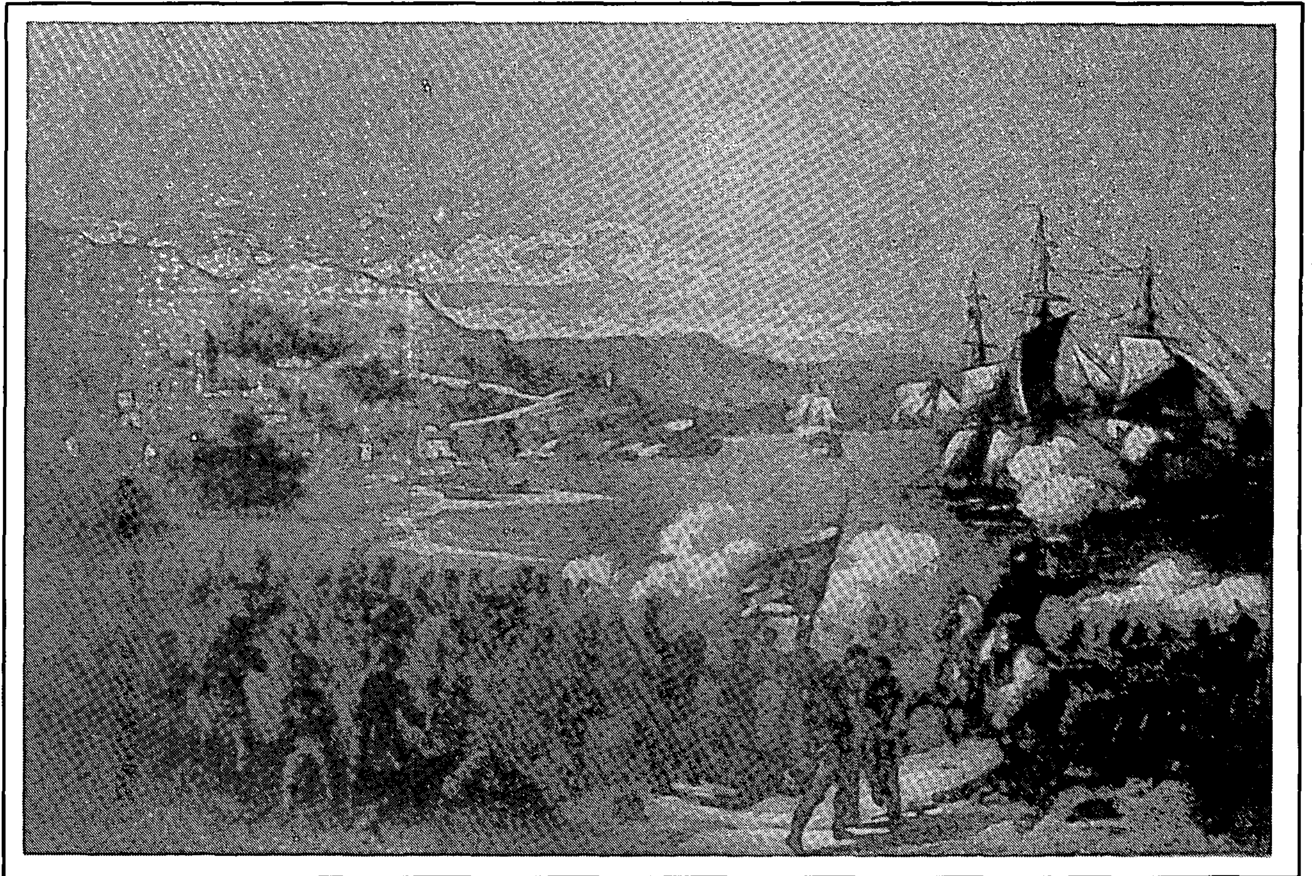
Sembla que, finalment, Saurí lliurà els dos milicians a fi que la seva família quedés també en llibertat.

En funció de totes aquestes circumstàncies, els mataronins resolgueren de reforçar les defenses de la ciutat per a prevenir un possible atac de la gent d'en Caralt. Mataró era tancat per la muralla cincentista, però la seva defensa no era suficient, ja que sovint la guarnició de milicians era mínima, i també perquè les tropes del govern constitucional –els italians compresos– feien contínues entrades i sortides. La Junta de Defensa intentà d'aconseguir canons allà on fos a fi de prevenir la ciutat contra qualsevol atac reialista. Ens ho indica un ofici (5) tramès per l'Ajuntament de Mataró al patró Josep Fornells.

Noticioso esto Ilmo. Ayuntamiento, que el Patrón D. José Fornells, vecino de esta, tiene propios suyos seis cañones de corto calibre con sus correspondientes enseres; atendiendo a que son sumamente interesantes en las actuales circunstancias para la defensa de esta Ciudad; acordó su Secretario en sesión del dia de ayer tuviese a disposición de esa Junta las referidas seis piezas de artillería con sus enseres; a cuyo fin se ha pasado a dicho Fornells la correspondiente orden, advirtiéndosele que se le libraría por esa Comisión el competente resguardo. De lo que se le avisa para su inteligencia y demás efectos consiguientes.

Dios guarde a V. m.a.
Mataró 30 de Agosto 1822

Cosme Fins, Alcalde 2°
José Bofarull
Juan Vilardebó y Morera
Juan Bagassol
Pedro Martí

El combat de Mataró. Victòria del general reialista Curial sobre Milans del Bosch (1823). Segons un gravat del segle XIX.

El 6 de setembre el Comandant Militar de Mataró, d'acord amb la Junta de Defensa de la ciutat, a fi de guanyar seguretat, va resoldre de tancar les portes de les muralles des de les set del vespre fins a les set del matí, a excepció dels portals de la Mercè, d'Argentona, de Valldeix, del Ravalet, de Sant Antoni i de Sant Pere, que s'haurien de tancar al toc de segones oracions i obrir a les cinc del matí, fins al dia 14 de setembre. La porta de la Mercè, però, s'obriria mitja hora abans (6).

A l'estiu de 1822, Mossèn Anton operava per la comarca d'Osona, amb gran preocupació dels institucionals que havien tingut diverses batusses desafortunades amb el clergue. Ateses les circumstàncies, Milans del Bosch ordenà a Pacchierotti que anés a Vic amb els voluntaris mataronins a fi de netejar la comarca d'hosts reialistes. El 9 de setembre Mina entrà al Principat per a assumir-ne el comandament. Milans del Bosch allotjà llavors les seves tropes a Mataró i li fou encomanada la defensa del litoral del Maresme, amb la missió de vigilar estretament la línia de muntanyes que la separa de la comarca del Vallès, zona cada vegada més dominada per l'enemic.

Mentrestant, Caralt havia fet traslladar la seva família a Mataró a fi d'evitar possibles represàlies per les dràstiques mesures que havia imposat a Calella. El fet provocà algun aldarull entre elements constitucionalistes exaltats de Mataró, per la qual cosa les autoritats de la ciutat comunicaren una vegada més a Barcelona tot el que succeïa. El Govern Polític Constitucional contestà de la següent manera:

Enterado del oficio de V. de 29 del corriente relativo a lo que manifiesta acerca de la familia del Cabecilla Caralt, debo decir a V. que siempre que la permanencia de la apresada familia en esa Ciudad pueda ser ocasión de que se comprometa en ella el orden público, puede V. determinar, dandome aviso con anticipación, que sea trasladada a ésta con las precauciones que V. exime convenientes; sin perjuicio de que con arreglo a la ley procede V. a la averiguación de las relaciones sospechosas que puedan tener la misma familia con el cabecilla gefe de ella, y complicidad que tenga en los crímenes de este.

Dios guarde a V. m. años.
Barcelona 31 de Octubre de 1822
José Camps (7)

A principis de 1823, Domènec de Caralt fou nomenat Governador Militar i Polític de Mataró, a títol provisional. En aquest moment, la superioritat dels reialistes era total. Les tropes de la Regència d'Urgell no tenen cap problema per entrar i ocupar Mataró. Caralt, com autoritat suprema,

de seguida començà a depurar els elements constitucionalistes, a fi i efecte de reorganitzar la ciutat tal com era abans del pronunciament de Riego. El consistori fou reformat després de fer dimitir dels seus càrrecs els regidors sospitosos de constitucionalisme.

L'ofensiva del Baró d'Eroles contra el govern d'en Riego havia donat els seus fruits en el Principat, ja que, malgrat l'aferrissament de la lluita en aquest darrer any, amb Mina al front dels constitucionalistes, que seguia oposant forta resistència, l'esperit de les Corts de Cadis perdia força. Per rematar el final de la lluita, un exèrcit francès sota el comandament del Duc d'Angulema, creuà la frontera dels Pirineus i entrà a l'Estat espanyol per tal de donar ajut als reialistes. Malgrat que era una força menys nombrosa, l'exèrcit expedicionari francès ha passat a la història amb el nom dels cent mil fills de Sant Lluís.

En el Principat, els francesos establiren contacte amb les tropes lleials al Rei, i l'avançada continuà en columnes. Una d'aquestes, la divisió comandada pel General Curial (8), s'establí a Mataró i ocupà el Coll de Parpers, considerat com a punt estratègic, ja que domina el Maresme i el Vallès. La divisió deixà contingents de tropa a Mataró i a Granollers, i muntà un campament dalt de Parpers. Entre infanteria i cavalleria, un total de set o vuit mil homes eren repartits entre aquests tres punts.

Milans del Bosch, assabentat dels moviments de les tropes de Curial, es va proposar de sorprendre la guarnició de Mataró, composta d'uns 4.000 soldats, aprofitant l'ajut d'alguns ciutadans. Curial i Caralt, per la seva part, sospitaven un possible atac d'en Milans a una de les tres posicions ocupades pels francesos. Per tant, tenien previst que, en el cas d'un atac al Vallès o al Maresme, les tropes de Parpers baixarien de seguida en ajuda als atacats. Com a bon coneixedor del terreny, Milans amb la cavalleria, interceptà de nit la comunicació entre Granollers i Mataró, i la matinada del 24 de maig, quan encara era fosc es presentà davant de la nostra ciutat, fent arribar alguns escamots a les hortes, ran de muralles. Els francesos ben ràpidament prengueren posicions de combat, tot just d'haver descobert la presència de l'enemic. Les portes de la ciutat eren molt ben defensades i, en conseqüència, l'avançada de la cavalleria de Milans va ésser rebutjada amb fortes pèrdues que provocaren desconcert i una gran mortaldat. La força de cavalleria, en lloc d'intentar de superar la defensa de la ciutat, anà a la desbandada, perseguida per la cavalleria de Curial, la qual sortint per la carretera de Barcelona, no tingué cap problema per trencar la columna enemiga. Milans del Bosch intentà endebades de reorganitzar la seva tropa, però el pànic s'havia estès entre els soldats que llençaven fusells i vitualles per fugir corrent i escapar de caure en mans de l'enemic. La cavalleria francesa perseguí els fugitius i a no ésser per la presència de la brigada Pacchierotti, que va cobrir la retirada, la derrota hauria estat encara més desastrosa. El conde Bianco, cap dels llancers italians, assolí de fer retirar les tropes franceses, que tornaren a Mataró. Quan va arribar el destacament de Parpers, l'acció havia ja conclòs. Els francesos recolliren l'armament deixat pels constitucionals i feren entre vint-i-cinc i trenta presoners. Les baixes foren poques, ben segur per la curta durada de la batussa. Els fusells es destinaren als voluntaris reialistes del partit de Granollers i del Corregiment de Manresa.

Després d'aquest desastre, va decaure el prestigi de Milans del Bosch, el qual avergonyit per l'esdeveniment, es va fer fort a les muntanyes d'Horta i de Gràcia, on passà algun temps. Pacchierotti, el cap de la brigada italiana de Mataró, trobà la mort poc després a l'acció de Besalú.

La victòria del general Curial sobre Milans del Bosch, afermà el domini dels reialistes a Mataró, i Caralt esbandí definitivament qualsevol rastre de constitucionalisme. En conseqüència, alguns dels antics dirigents es trobaren en situació crítica. Tal fou el cas de Cosme Fins, el segon Alcalde del Consistori fidel al govern de Riego, del qual un ofici del Govern Polític de Barcelona (9) diu el següent

> *Don Cosme Fins, vecino de Mataró, con memorial de 22 de Julio de 1823, espone que se vió precisado en 20 de Mayo último ausentarse de Mataró y guarecerse en esta Ciudad* —Barcelona— *a causa de hallarse comprometido por la defensa del sistema constitucional, no sólo porque ha servido de Secretario del Alcalde Constitucional, sino también y muy particularmente por haber desempeñado el encargo de Alcalde segundo en el año último, en que tubo que desempeñar por largo tiempo la Alcaldía primera, en cuia epoca, á mas de haberse hecho odioso a los serviles por su adesión al sistema, mandó prender a la familia del Cabecilla Juan Suari* —sic— *alias Nas, y arrestó a la del Cabecilla Caralt, segun resulta de los documentos que acompaña* (10), *cuias providencias le han acarreado el más encarnisado odio del último el cual a más ha remitido a la intrusa regencia los bandos que el esponente publicó durante su Alcaldía de que se le ha dado noticia reservada. Dice que a causa de la ocupación que le daba el desempeño de aquel destino perdió quasi todo el negocio de Propiedad; que se ve privado de restituirse a su domicilio y de cobrar su salario de Secretario del Alcalde que acredita desde 1° de Abril último, y se halla sin medio alguno de que poder subsistir, de modo que a no haber sido cierto bienhechor, se hubiera visto en la precisión de pordiosear.*

Y suplica se sirva V.E. asignarle para su sustento alguna cantidad de bienes de facciosos por sufrir de ellos una verdadera muerte civil, o bien de cualquier otro ramo, sin perjuicio de poder cobrar a su tiempo otro salario atrasado y el que venza.

El consistori, reunit en sessió, resolgué *Señalense 8 reales diarios por los mismos medios que se acordaron para los individuos pobres del Ayuntamiento de Mataró y demás de la marina.*

Quan la guerra ja havia acabat a la resta de l'Estat, Milans del Bosch encara intentà rescabalar-se per la desfeta de Mataró. El 21 de desembre de 1823, dóna ordre a la brigada italiana d'envair el litoral a fi d'aclarir d'enemics el territori, en un intent de resistir més temps. Però la columna, comandada pel major Brescia, fou sorpresa per uns tres-cents homes entre Calella i Arenys de Mar. El capitost reialista *Misses* fustigà durament la brigada des de les 9 del matí fins al vespre, quan l'arribada d'una altra columna italiana, a les ordres del major Ferrero, va permetre de prendre posicions. A la posta del sol, amb l'ajut de la foscor, els italians pogueren retirar-se cap a Arenys, on aconseguiren d'entrar. Però al matí següent *Misses* i Mossèn Anton, amb una força de 5.000 homes, atacaren Arenys. Els italians es defensaren parapetats en unes cases fortificades, a l'entrada de la població per la part de Barcelona.

Aquesta fou la darrera acció de la guerra reialista, desenvolupada entre 1820 i 1823. Amb la derrota del constitucionalisme, Riego fou executat i Ferran VII governà com a monarca absolut durant deu anys.

Enric Puig i Giralt

NOTES.

1.- Domènec de Caralt i Plàcies (nat el 1781 a Mataró i mort el 1836, afusellat, a Alpens), ha estat biografiat per MARTÍ COLL, Antonio. *Domingo de Caralt*, Tercer Premio Iluro, 1963. Caja de Ahorros de Mataró. Mataró 1965.

2.- GALLI, Florencio. *Memorias de la Guerra Civil en Cataluña 1821-1823*. A. Bergnes. Barcelona 1835.

3.- Arxiu Municipal de Mataró (A.M.M.)/Fons de Fortificacions. Lligall 179. Documents diversos de la Junta de Defensa de la Ciutat. Anys 1822-1823, i Milícia de Voluntaris.

4.- A.M.M. Id.

5.- A.M.M. Id.

6.- A.M.M. Fons de Fortificacions. Diputación Provincial de Barcelona, núm. 783 de 1823. Secció d'Atribucions Polítiques.

7.- A.M.M. Fons de Fortificacions Lligall 179. Documents diversos de la Junta de Defensa de la Ciutat. Anys 1822-1823, i Milícia de Voluntaris.

8.- Philibert Jean Baptiste, Comte de Curial, nasqué l'any 1774 a St. Pierre d'Albigny, i morí a París el 1829. Entrà de voluntari a l'exèrcit d'Itàlia, amb Bonaparte, l'any 1792 i posteriorment participà en les campanyes d'Egipte i de Prússia, essent distingit a Austerlitz, Eylau i Friedland. A la caiguda de l'Imperi comandava l'exèrcit de Saxònia. Reconegué els Borbons i conservà el comandament. Morí pocs anys després de l'expedició dels Cent Mil Fills de Sant Lluís, a conseqüència d'una caiguda de cavall.

9.- A.M.M. Fons de Fortificacions. Lligall 179. Documents diversos de la Junta de Defensa de la Ciutat. Anys 1822-1823, i Milícia de Voluntaris.

10.- Es tracta dels oficis del Govern Polític de Barcelona referents a l'empresonament de les famílies d'en Saurí i d'en Caralt, transcrits en aquest article.

Segles de foscor als carrers de la ciutat es converteixen, al segle XIX, en un miratge de lluminàries, quan un seguit d'invencions obren la nit als vianants. Mataró experimentarà tres sistemes d'il.luminació, cada un d'ells superior al d'abans: llums d'oli (1816-1855), llums de gas (1855-1899), i llums elèctrics a partir d'aleshores. El treball de Francesc Costa i Oller incideix en la introducció d'aquestes darreres energies, les més 'revolucionàries', per les conseqüències que suposen en la indústria.

LLUMS ALS CARRERS: DEL GAS A L'ELECTRICITAT

LA LLUM DE GAS (1).

La innovació més característica del segle XIX, quant a il.luminació pública, és l'aplicació a aquest menester del gas obtingut per mitjà de la destil.lació de l'hulla que, a Mataró, serà utilitzat durant 44 anys. Els llums de gas apareixen per primer cop a Londres l'any 1807, essent introduïts a Espanya l'any 1826, quan a Barcelona el catedràtic de química Josep Roura instal.la un fanal de gas a l'aula de dibuix de la Llotja. Però aquell primer contacte amb la nova aplicació química queda, al cap i a la fi, com una raresa d'investigadors.

No és fins a l'any 1842 quan la iniciativa privada s'interessa per les aplicacions comercials del gas, que prenen cos amb la construcció d'un gasòmetre a la Barceloneta. Aleshores moltes persones benestants es fan col.locar la nova font de llum, neta i intensa, als seus domicilis. Més decisiu per a la incipient indústria del gas és el bastiment d'una xarxa de llums als carrers de la capital, que es realitza aviat, substituint els antics i comparativament poc eficients quinqués d'oli. L'any 1843 la creació de la *Sociedad Catalana del Alumbrado por Gas* ve a afermar industrialment les espectatives de la nova aplicació.

A Mataró, del gas, se'n comença a parlar quan a Barcelona els carrers fa quatre anys que lluen amb claror desconeguda, quan l'Ajuntament entra en contacte amb diverses persones per a fer possible l'enllumenat de la ciutat. Així, l'any 1846 hi ha intercanvi de posicions amb Guillermo Partington que, des de Madrid, fa la proposta de convertir els 400 fanals d'oli en funcionament, en 200 de gas. Un inconvenient greu representa la despesa anual prevista. L'oli costava 30.000 rals, augment que el Consistori no es veu capaç de fer front.

D'aquesta manera Mataró veu retardar la seva incorporació a la revolució llumínica. Una prova que resultarà decisòria, es produeix l'any 1852 quan Pere Màrtir Golferich s'ofereix a il.luminar amb gas la Rambla durant les festes de Les Santes. L'efecte positiu de l'experiència, ben acollida pels ciutadans, renova l'interès del Consistori que torna a plantejar-se el tema. I les diverses gestions que s'inicien s'acaben de consolidar quan un grup d'homes emprenedors es constitueixen en companyia per proveir Mataró de gas.

El juliol de 1855, davant d'un notari barçeloní, es forma la societat en comandita *Alexander, Clavell y C.* que, amb un capital social de 150.000 ptes., té com a objecte fabricar i subministrar gas per a l'enllumenat de Mataró, comptant amb la cessió feta per l'Ajuntament a l'enginyer maquinista Thomas Alexander, el febrer de 1854, per un període de vint anys, privilegi que és traspassat a la companyia. El setembre de 1858 la societat és reformada; causen baixa els germans Alexander (2), Thomas, David i William, i el comerciant de Barcelona Joan Coma i Xipell, i s'augmenta el capital social a 225.000 ptes.

La nova societat pren el nom de *Clavell i C.*, dirigida i administrada pel procurador Narcís Clavell i Isern. Els socis són el comerciant de Tarragona Pau Maria Tintoré (94.000 ptes.), el comerciant de Barcelona Antoni Rovira i Borrell (42.500 ptes.), el comerciant de Granollers Erasme Ciuró i Auler (14.000 ptes.), els comerciants de Mataró Jaume Clavell i Isern (14.000 ptes.), Ignasi Coll i Casella (12.500 ptes.), Demetri Solans i Mayans (12.500 ptes.), i els fabricants, també de Mataró, Jacint Arenas i Maynou (2.500 ptes.) i Josep Arenas i Maynou (10.000 ptes.).

Marca comercial de l'empresa *Clavell y Compañía, Mataró*.

La societat, amb oficines a la Riera núm. 43, construeix, sota la direcció d'una companyia anglesa, un gasòmetre al sector de llevant de la ciutat, vora la platja, i munta una xarxa de distribució a base de canonades de plom enterrades. La fàbrica de gas de Mataró és la tercera a obrir-se a Catalunya, després de la de la Barceloneta (1842) i la de Gràcia (1852). La inauguració oficial de l'enllumenat es produeix el dia 24 de juliol de 1855, deixant desconeguts els carrers foscos que la llum d'oli no encertava a il.luminar. Els llums s'obrien a la posta del sol, i es tancaven a mitjanit; uns quants es deixaven oberts fins a la matinada. Però, per estalviar, es tancaven en la seva totalitat els dies de lluna plena. Per l'abril de 1878 es posà fi a aquest costum.

De seguida els membres més destacats de la burgesia varen fer instal.lar gas als seus domicilis particulars i a les seves fàbriques, per a il.luminació. En alguns casos representava una millora en les condicions de producció i en els altres un objecte de luxe i comoditat. El primer client de la companyia va ser el *Casino Mataronés* i a finals de 1856 ja hi havia 116 abonats, que l'any 1860 arribaven a 200, un 9 per cent de les cases de la ciutat. Quant al consum, el 1881 era de 500 metres cúbics al dia, i el 1918 arribava als 1.500/2.000 metres cúbics, també diaris. En aquest darrer any, el carbó que gastava la central era de 15.000 kgs. al dia.

Amb la instal.lació del gas apareixen problemes nous, uns de manipulació, amb casos greus d'explosió, i altres, resultat del monopoli concedit a la companyia, la mala qualitat del gas i el seu elevat cost.

Pel que fa als accidents, sovint hi ha desgràcies a causa de pèrdues i instal.lacions en mal estat. Fàbriques, domicilis particulars, i fins i tot l'Ajuntament, són escenaris de greus explosions i incendis. Precisament a l'edifici consistorial es produeix un dels fets més lamentables dels quals tenim notícia. Era el 5 d'agost de 1875 quan *Sentint-se lo mal olor del gas que sortia del cuartet ahont hi ha lo contador, sota la escala, l'han obert lo conserje Sr. Pruna y al moment s'hi ha acostat, ab una cerilla, lo regidor en Joaquim Fontrodona (..) tenint tan mala sort que, estant ple dit cuarto de gas, al veurer lo llum s'ensenguí tot plegat dit vapor, fent un gran estruendo, y pujant la flama per l'escala fins al segon pis*. Hi va haver tres afectats, el conserge *que sembla un monstruo*, la seva muller, que mor uns dies després, i el regidor i fabricant Fontrodona, amb greus cremades.

Rebut de subministrament de gas. Any 1878. MASM.

ALUMBRADO POR GAS DE CLAVELL Y COMPAÑIA EN MATARÓ.

NÚM. 330

Recibimos de D. Juan Bautista Castellar

habitante en la casa n.º calle de

~~dos pesetas veinte y cinco cents.~~

por su alumbrado por contador en el mes último pasado.

Mataró 1 de Agosto de 1878.

INDICACIONES DEL CONTADOR.

En 1.º de jul. 472 met.

En 1.º de ag. 478 «

Consumido 6 « á 0'375 pts. 2'25

MUSEU ARXIU SANTA MARIA MATARÓ

PRIVILEGIO EXCLUSIVO.

ACABÓSE EL CARBON CON LA INVENCION

DEL

MECHERO TORRES

aplicado á hornillos y cocinas de todas clases

PARA GUISAR Y PLANCHAR.

MATARÓ está ya tocando buenos resultados desde que la *Empresa del Gas* tuvo la buena idea de rebajar el precio de dicho fluido, que no hay duda por este camino logrará, como en Barcelona, mayor consumo.

MATARONESES:

Por un tratado especial que he obtenido de la casa constructora de Barcelona puedo desde hoy brindaros á obtener y proporcionaros sin molestia y al mismo precio que se venden en dicha ciudad, cuantos *aparatos* se usen para guisar, planchar y calentar.

Todos los mencionados aparatos se pondrán á *prueba* para que nadie ignore sus buenos resultados, como son, **comodidad, limpieza y mucha economia** sobre toda clase de carbon.

Para industrias que necesiten de mayor calor, ó sea para calderas grandes, se hacen aparatos espresos.

Depósito, venta y colocacion, dirigirse en la Hojalatería de Manuel Requesens, calle de Barcelona número 1, Mataró.

En dicho establecimiento se encontrará un gran surtido de ollas, cacerolas y sartenes de porcelana.

Propaganda d'aparells de gas a Mataró. Final segle passat.

Quant al problema de la qualitat del producte, es tracta d'un afer que constantment es reprodueix, quan els consumidors es queixen de la manca de força del gas. Sovint l'Ajuntament ha d'intervenir davant la societat per garantir els drets dels consumidors, i en algun moment s'arriba a fer la proposta per part dels regidors de substituir els llums de gas per llums de petroli, dels quals s'afirmava que tenien més lluminositat i economia. Quan l'any 1897 es basteixen a Mataró les línies elèctriques, un periòdic exclama amb satisfacció *con el establecimiento de la electricidad, viene a redimirse a Mataró del ominoso yugo con que le oprimían unos explotadores que, sordos a las justas quejas y fundados clamores, no pensaban sino en su egoista negocio.*

El preu elevat del gas incidirà en la seva poca aplicació per a usos domèstics. La debilitat del mercat configura una situació peculiar. Així el preu del producte és en relació directa amb el nivell de demanda, i no de les condicions de l'oferta. A Mataró l'any 1877 costava el m³ la quantitat de 0,375 ptes., i l'empresa considerava que si el consum que es feia, uns 500 metres cúbics al dia, augmentava a 1.100, es podria rebaixar al mateix cost de Barcelona, o sigui a 0,310 ptes. El 1898 s'estableix un preu més econòmic, que l'any 1918 serà de 0,300 ptes. L'any 1901 el preu a Barcelona era de 0,276 ptes. el m³, i a Madrid 0,178.

Il.luminació de gas a Barcelona. Final segle XIX.

La il.luminació dels carrers pren nova embranzida el 1878 quan es decideix d'il.luminar tots els carrers de la ciutat. Davant d'aquest fet, la companyia es reforma per augmentar el capital fins a 450.000 ptes., que el 1895 arriben a 625.000, i es prorroga el pacte per a 25 anys més. El 1882 per tal de fer front als augments de demanda s'instal.la un motor de gas, però els dies del monopoli arriben a la fi quan l'any 1889 l'Ajuntament trenca el contracte d'exclusivitat amb *Clavell i C.*, degut a les expectatives obertes per l'electricitat, i deu anys després la companyia veu desaparèixer el seu principal client.

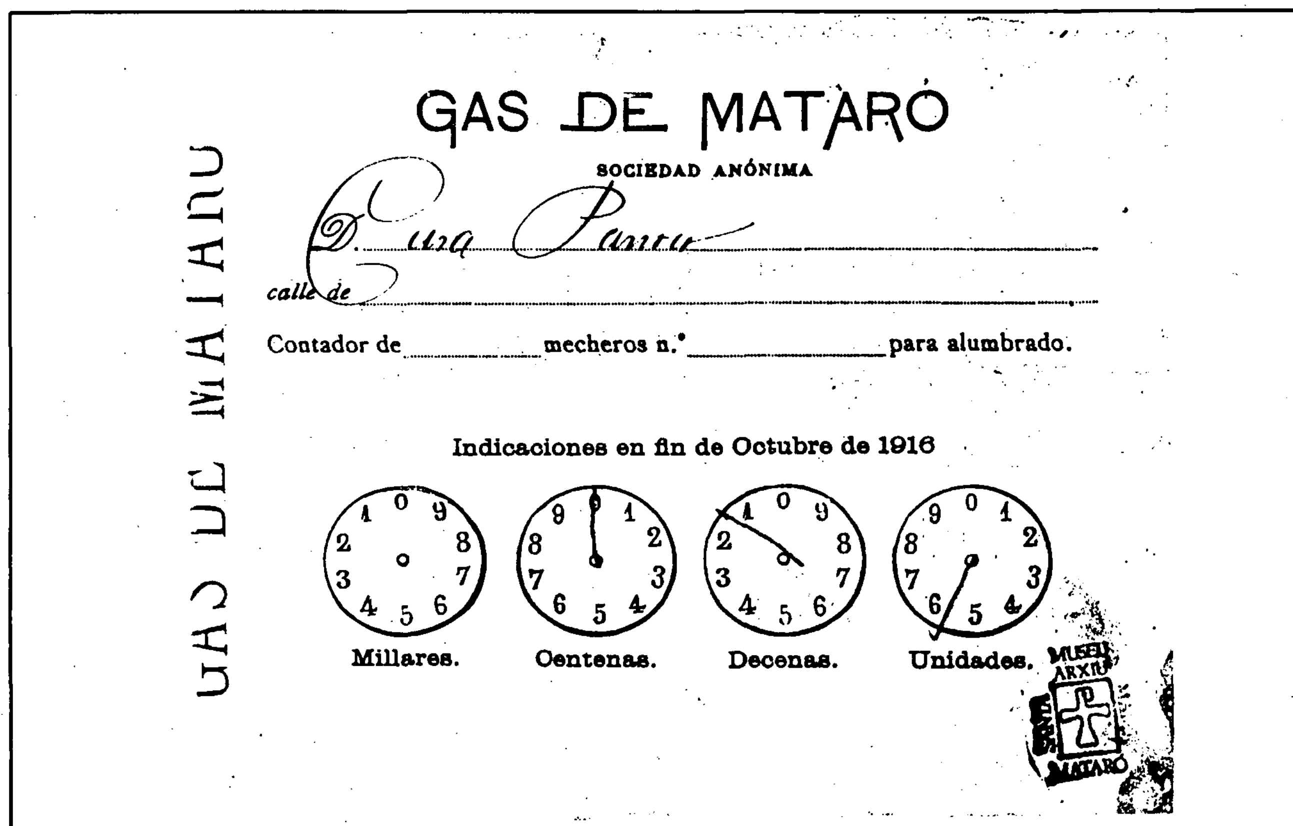
L'any 1901 mor Narcís Clavell i Isern, el director de la companyia, que és succeït pel seu fill Emili Clavell i Planas, que mor quatre anys després. Per aquest motiu el febrer de 1905 és nomenat gerent Jaume Arenas i Cabot, i la societat passa a nomenar-se *J. Arenas, sociedad en comandita*. Mesos després, però, es liquida l'antiga societat i en neix una de nova, *Gas de Mataró*, continuadora de l'anterior, i amb la mateixa gerència. El subministrament de gas dura fins a l'any 1918, llavors s'interromp fins a l'agost de 1927. Durant la guerra civil la manca de carbó duu de nou a la suspensió del servei, que es converteix en permanent l'any 1940. El 27 de maig de 1950 es reprèn el subministrament per la companyia *Catalana de Gas*, que s'havia fet amb les accions de l'antiga societat.

La manca d'un client decisiu com l'Ajuntament, va ser substituïda momentàniament pel consum industrial. En els anys 80/90 es produeix l'auge dels motors de gas, dels quals s'instal.len un centenar en tota mena d'indústries. Però quan es produeix l'electrificació general, els anys 1916-1917, la companyia deixa de ser rendible, a causa del poc consum domèstic, tot i les nombroses instal.lacions fetes, unes tres mil. A tall d'anècdota ens consta que moltes famílies amb cuina de gas només la usaven per al dinar del diumenge. Una notícia molt de l'època lliga l'estricta moral catòlica amb el negoci del gas, quan la companyia, l'any 1884, nega el servei a un mestre pel fet de ser protestant.

La dura competència que suposa la implantació de l'electricitat es reflecteix en els contractes de la companyia. Així l'any 1905, una de les causes de la suspensió del subministrament és deixar de consumir durant un mes, i *por haber en igual período hecho uso de la electricidad en lugar de gas*. Una iniciativa per a intentar fer front al canvi energètic és l'aparició de nous models de llum de més qualitat; són els *Auer*, de poc consum i gran intensitat. L'any 1897 s'instal.len a la Riera, en un darrer intent d'aturar l'enllumenat per energia elèctrica.

A part de ser utilitzat com a il.luminació i per fer anar motors, el gas té aplicacions domèstiques diverses. L'any 1877 apareix a la premsa de Mataró un anunci oferint el *Mechero Torres* que fa anar amb gas cuines, forns, aparells d'escalfar aigua, i planxes, productes que aviat es fabricaran en foneries locals. La vida domèstica començava a patir uns canvis revolucionaris, tot i que durant moltes dècades només se'n beneficiaran els membres de la burgesia. Per a competir amb l'electricitat, la companyia del gas ofereix serveis complementaris; lloga cuines a 0,25 ptes. al mes, deixa calefactors a l'hivern, instal.la canonades de manera gratuïta.

* * *

GAS DE MATARÓ

SOCIEDAD ANÓNIMA

D. ______________________________

calle de ______________________________

Contador de ________ mecheros n.° ____________ para alumbrado.

Indicaciones en fin de Octubre de 1916

Millares. Centenas. Decenas. Unidades.

Rebut de subministrament de gas. Any 1916. MASM.

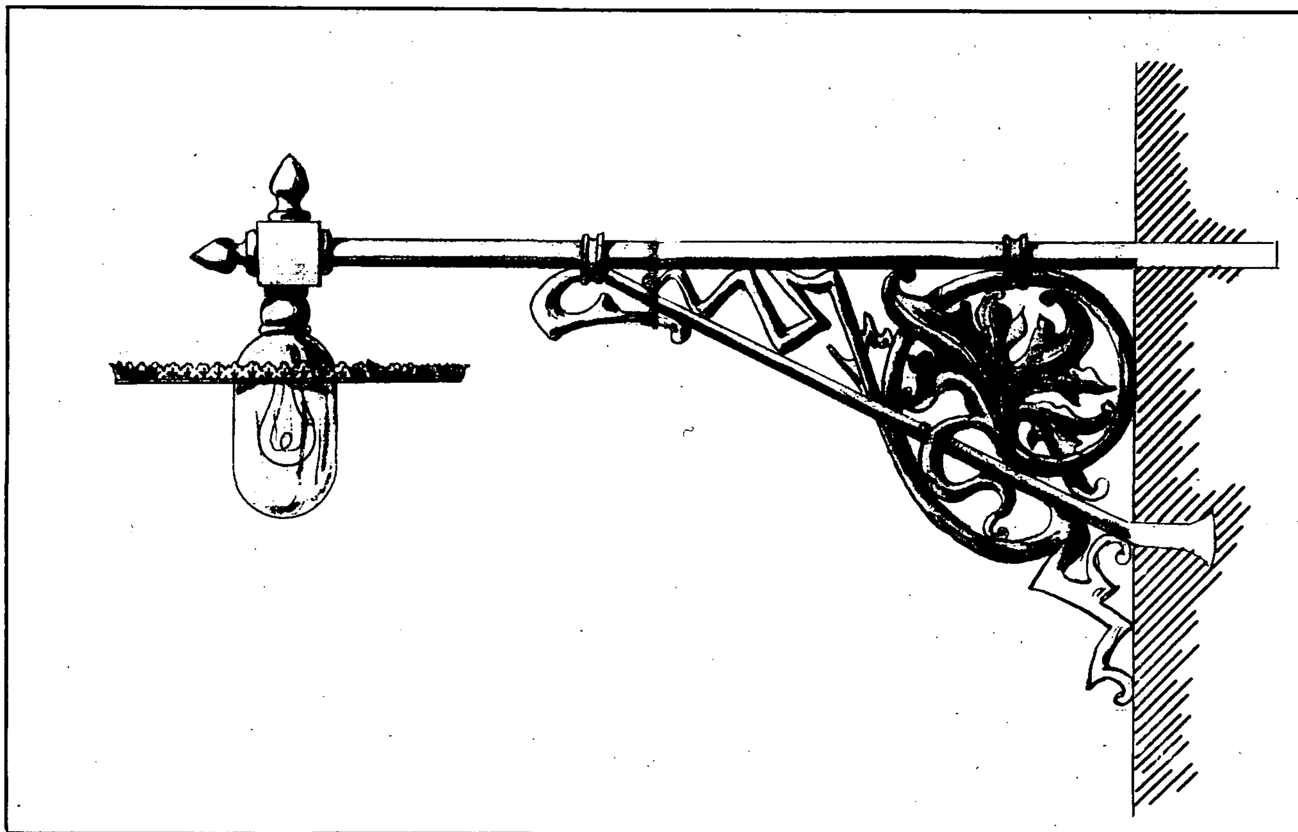
LA LLUM ELÈCTRICA (3).

És l'any 1873 quan s'introdueix a Barcelona, per l'enginyer Narcís Xifra, la màquina de Gramme, dinàmico-elèctrica, generadora de corrent continu, que, moguda per motors de gas, produeix energia elèctrica. De seguida es basteix una petita central, la primera d'Espanya, que distribueix electricitat a algunes fàbriques. Els primers moments de l'electrificació són l'any 1875 quan la fàbrica *La Maquinista Terrestre i Marítima* estableix un llum d'arc voltaic. El 1876 ho fa una fàbrica de Sabadell. El 1877 dues fàbriques de teixits, una de Barcelona i la Cooperativa Mataronense. Totes les instal.lacions són dirigides per Xifra, que al seu darrera tenia l'empresari Francesc Dalmau, posseïdor del privilegi de fabricació i d'introducció de màquines Gramme per deu anys. El 1881 s'instal.len bombetes en alguns cafès de Barcelona, i poc després s'il.luminen diversos carrers.

A partir d'aleshores la implantació de l'electricitat és progressiva, ja que és més econòmica i menys perillosa que el gas, per a la il.luminació, i que el vapor, per fer anar motors. En crear-se progressivament centrals, empreses, i bastir-se una xarxa de distribució, es consolida la nova energia. Però la substitució energètica del vapor i el gas no farà un salt endavant fins al període 1910-1918, sobretot en els anys de la guerra mundial, quan augmenta la producció fabril a l'escalf del conflicte, i la demanda d'electricitat creix. En pocs anys es produeix l'electrificació general de la indústria, que a Mataró té l'any clau de 1916. Al canvi, hi va contribuir decisivament l'origen de l'energia, que si primer es feia per sistemes tèrmics, motors de vapor o gas, amb el carbó com a combustible que encaria considerablement el producte, després evoluciona cap a la construcció de centrals hidroelèctriques als marges dels rius, que abarateixen el cost de l'energia, fent-la competitiva davant dels seus adversaris.

A Mataró hem vist com el primer contacte amb l'electricitat es produeix el 1877, pel setembre *los Srs. Francisco Dalmau e hijo, ópticos, fabricantes de Barcelona, hicieron la prueba del alumbrado eléctrico en la hermosa fábrica modelo de la sociedad Cooperativa la Obrera Mataronesa.* La nit de la prova varen funcionar dos *mecheros* a gust de tothom, *cuantos lo presenciamos reconocimos que sólo con el alumbrado eléctrico es como los grandes talleres deberían ser alumbrados. Allí vimos dar luz por igual a todos los ámbitos de aquel vasto taller, y a los trabajadores no escapárseles el más insignificante detalle del trabajo, como si estuvieran en pleno día.*

En difondre l'electricitat com a producte mig màgic, mig totpoderós, hi contribuïen espectacles com el que té lloc pel març de 1878, quan es presenta a Mataró una atracció d'experiments elèctrics, amb molt d'èxit. L'estiu de 1879 el fabri-

Primers fanals d'enllumenat elèctric. Final segle XIX.

cant de motors de gas Escuder col.loca unes dinamos unides a aquests motors per a fer llum al cafè del parc, màquines que després es quedaran dos fabricants. L'Ajuntament davant la magnificència del nou invent intenta l'any 1888 que s'electrifiqui la il.luminació dels carrers, per la qual cosa en subhasta pública atorga, per 22.500 pessetes, la concessió a l'únic postor, Bartomeu Lluró i Fabrés. Però aquest, pocs mesos després, abandona l'obra de bastiment de la xarxa, i l'Ajuntament li retira la concessió.

De tota manera, els prodigis de la llum elèctrica podien ser assaborits pels mataronins en alguna ocasió, ja que hi havia fàbriques, com Baladia i Sala del carrer sant Agustí, que a través dels seus motors de vapor feien anar dinamos, per alimentar la xarxa pròpia de llums elèctrics, i que, en algunes ocasions, subministren electricitat per a usos públics, com la diada dels Reis de 1892, quan s'il.lumina la Riera.

Mataró haurà d'esperar encara uns anys per incorporar-se a la revolució elèctrica. El gener de 1897 es constitueix a Barcelona la *Sociedad General de Electricidad S.A.* (SGESA), que, amb un capital de 100.000 ptes., augmentades l'any següent a 300.000, té com objecte aplicar el nou enllumenat a Mataró. La companyia era obligada a subministrar durant 20 anys llum pels carrers, a partir del dia 1 de gener de 1899. Es tractava de 600 làmpades de 16 bugies, i arcs voltaics als llocs més necessitats d'intensitat, Riera, Rambla, platja i places. Els llums havien d'estar encesos en pondre's el sol, fins a les onze de la nit, de novembre a maig, i fins a les dotze, els altres mesos. Durant la nit havia de quedar un equip de 250 llums fins al matí. La despesa anual de la il.luminació seria de 40.000 ptes. l'any, contra les 41.543 ptes. que costava el gas.

Marca comercial de l'empresa *Compañía General de Electricidad. Barcelona.*

El director gerent de SGESA era l'enginyer Gaspar Brunet, i els accionistes Josep i Delmir de Caralt, Jaume Baladia, i altres persones de fora de Mataró. Al carrer Lepanto, cantonada Pinzón s'aixeca, a partir de 1895, la fàbrica de la companyia, que l'agost de 1897 rep dos generadors de vapor sistema Brunet, de 400 cv, per fer anar les dina-

mos productores de l'energia. La xarxa de distribució que es basteix té diversos ramals; el primer passa pel carrer Sant Agustí i la Riera, fins a la plaça de Santa Maria, el segon segueix el Camí Ral, i el tercer passa pel carrer de Montserrat fins al d'Argentona, amb dues derivacions, una cap a la Riera i l'altra cap a la fi del carrer. El mes de novembre de 1897 s'inaugura oficialment la fàbrica de l'electricitat, i de seguida es dóna subministrament per a usos particulars, encara que, durant Les Santes, ja s'havien fet il.luminacions públiques provisionals.

Quant a la il.luminació dels carrers de seguida es col.locaran els fanals de llum als llocs pactats, i la inauguració del servei es produirà el dia 1 de gener de 1899. En els primers temps hi ha problemes de subministrament, i el periòdic *La Costa de Llevant* duu a terme una autèntica campanya contra els llums elèctrics, contra el que ells anomenen *fosquedat de los carrers*, ja que a part dels arcs voltaics, les bombetes, segons afirmen, no eren res de l'altre món.

L'electricitat en els primers moments té una vida una mica letàrgica, fins que entraran en funcionament les centrals hidroelèctriques, abaratint l'energia. És llavors quan s'implanta massivament a les fàbriques per fer anar motors elèctrics, i dóna lloc a l'aparició de moltes indústries relacionades amb la construcció i el manteniment de motors, aparells de llum, i d'altres, com la fàbrica de bombetes Ray, al carrer Biada, etc.

Francesc Costa i Oller

NOTES.

1.- AMM.AP. Matías Aparicio, 2 setembre 1858, f. 393. Joan B. Calvo, 28 octubre 1868 i 27 novembre 1879, f. 1314. Cabanyes, 24 març 1909, f. 445. Llgs. Foment, 2/6/2. *El Liberal* 9 gener 1897, 15 i 25 juny 1884. Cirne, H. *Breve síntesis histórica del gas, y su "pequeña historia" en Mataró. Mataró*, Extra de Les Santes, 1950.

2.- Els germans Alexander, escocesos, tenen un paper de primer ordre en el procés industrialitzador català, en bastir a Barcelona la primera fàbrica de màquines de vapor. Aquesta inversió seva en la fàbrica de gas mostra la diversificació dels seus negocis, sempre en el món industrial d'avançada.

3.- *El Liberal*, 9 gener i 31 desembre 1897, i 4 juny 1898. Sintes, F.F. i Vidal, F., *La industria eléctrica en España*. Barcelona, 1933. *La Costa de Llevant*, 21 novembre 1897, 12 juny 1898 i 8 gener 1899.

DOCUMENTACIÓ MEDIEVAL

1083, VIII, 9.

Definició (1) *d'alous* (2) *efectuada per Guisla 'femina' i els seus fills, Ponç Bernat i Guillem Bernat, a favor de Ramon Guitart, diaca i jutge, i Pere, el seu germà. Ambdós són oncles de Ponç i Guillem, per tant, germans de Guisla. Les propietats definides es troben al comtat de Barcelona, a les parròquies de Santa Eulàlia de Provençana, al Vallès a Sant Sadurní de La Roca, a Mata, a Santa Maria de 'Civitate Fracta' i a Sant Andreu de Llavaneres. Allí, a l'anomenat mas Catà, retenen la quarta part i així mateix ho fan dels alous situats al pla de Mata i Valldeix, Palau i Traià. Els atorgants confessen haver rebut dels beneficiaris* (3) *un mas que tenia per ells Isarn de Quastà i el bosc anomenat de Tudmira. Inclouen diverses clàusules comminatòries per tal que la definició sigui sempre vàlida i ningú no pugui revocar-la* (4). *Signen Guisla, Ponç Bernat i Guillem Bernat. Testifiquen Guerau Riemball, Aurús, Guillem Aurús, Ramon, Artximball, Adalbert, Escrivà; Miró Donús.*

ACB, 1-1-1440 (5). 206x200 mm.

In Dei sempiternum regis nomine (6). Ego, quoque Guisla, femina, et filiis meis Pontio Bernardi et Guilelmo Bernardi (7), utrisque fratribus, diffinitores atque evacuatores sive pacificatores sumus (8) tibi, Raimundo Guitardi levite et iudici (9) et fratri tuo Petro Guitardi, ambobus fratribus. Sit etiam manifestum qua per hanc scripturam istius nostre diffinitionis atque evacuationis sive pacificacionis, diffinimus pariter et evacuamus sive pacificamus ad integrum vobis, ambobus fratribus nostris, avunculis de genere predicte matris (10), totum ipsum alodium (11) quod habetis atque tenetis in comitatu barchinonensi (12), nominatim in ipsa parrochia Sancte Eulalie de Provinciana sive in eius terminis (13), cum omnibus domibus que ibi sunt cum earum pertinenciis, totis sive adiacentiis et cum totis aliis mobilibus rebus que sunt intra predictum alodium (14), quod vobis advenit voce paterna vel materna, vel qualicumque alia voce (15). Iterum vero sic diffinimus et evacuamus sive pacificamus pariter vobis a‹m›bobus fratribus totum ipsum alodium quod habetis in Vallense, infra parrochia Sancti Saturnini de ipsa Rocha. Id sunt terris et vineis, cum arboribus diversi generis, domibus, sive aquis cum fonte, boschis atque garricis, montis atque planis, cum cunctis earum pertinentiis sive terminis (16). Item quoque sic diffinimus atque evacuamus sive pacifficamus tibi, Raimundo et Petro prenominatis, totum ipsum alodium quod habetis et tenetis infra terminos de Matha et infra parrochia Sancte Marie de Civitate Fracta (17). Id sunt terris et vineis cum variis arborum generibus et montibus sive boschis, aquis atque fontibus, montis sive planis, cum omni ipso alio vestro alodio quod habetis intra terminos ipsius parrochie Sancti Andree de Lavandariis (18), cum totis ipsis suis pertinenciis sive adiacentiis et domibus, cum earum solis atque suprapositis que videntur esse intra omnia predicta alodia (19).

Cuncta vero que superius sunt comprehensa ad integrum, sic diffinimus atque evacuamus sive pacificamus per rectam fidem sine ullo engan (20) tibi, prescripto Raimundo et tuo prenominato fratri Petro, simul cum omni ipso alodio quod habetis atque detinetis in loco nominato mas Chantiano (21), exceptus ipsam quartam partem quam retinemus de ipsis alodiis que sunt in ipso plano de Matha et de Valedext (22). Atque de ipsis aliis alodiis que sunt in Palatiolo et in loco nominato Tridiliano (23). Per hoc vero totum quod superius videtur esse comprehensum quod nos, predicti diffinitores atque evacuatores sive pacificatores, diffinimus ad integrum sive evacuamus atque pacificamus plenius et firmius sine ullo engano tibi, predicto Raimundo et tuo prenominato fratri Petro, cum omnibus earum ingressibus sive regressibus et pertinenciis atque iacentiis sive terminis, sicuti humana lingua melius potest dici vel nominari (24).

Dedistis nobis ipsum mansum vestrum quem tenebat Isarnus de ipsa Quasta cum omnibus eius pertinenciis atque iacentiis et ipsum boscum quod nominatur de Tudmira (25) cum ipsa terra in qua videtur esse et peciam unam de terra que est ad ipsum vineale (26), cum alia pecia terre que est ad ipsa sorba (27), in tali quoque modo et ordine ut nos, diffinitores prenominati nec ullus utriusque ordinis homo de nostro genere atque parentela (28) non possit vos requirere nec acclamare

(29) per ullum nostrum directum quod nos habeamus modo vel in qualicumque tempore habere debemus quocumque modo aut voce in omnibus rebus predictis diffinitis atque evacuatis. Hanc quippe scripturam istius nostre diffinitionis atque evacuationis sive pacificationis si nos, predicti diffinitores atque evacuatores vel ullus utriusque ordinis homo, tam extraneus quam propincus, disrumpere vel infringere temptaverimus qualicumque modo sive temptaverit, componamus tibi, Raimundo predicto et Petro fratri tuo, sive componat predicta omnia in triplum (30) et post modum hec scriptura sic maneat firma in perpetuum (31).

Que fuit facta V° idus Augusti, anno XXIIII° regnante rege Phylippo (32). S+num Guisle, femine. S+num Poncii Bernardi. S+num Guilelmi Bernardi. Nos, predicti diffinitores atque evacuatores sive pacificatores, qui hanc scripturam diffinitionis atque evacuationis sive pacificationis punctis firmavimus (33) et testibus eam subscriptis roboravi rogavimus (34). S+num Geralli Reamballi. S+num Aurucii. S+num Guilelmi Aurucii. S+num Raimundi. S+num Archimballi. S+num Adalberti. S+ Mironi Donucii qui hoc scripsit, cum litteris suprapositis in lineis IIII°^{r}, separatis et rasis in aliis duabus lineis et subscripsit, die et anno quo supra.

Coral Cuadrada i Majó

NOTES.

1.- El document que anem a analitzar és una definició. *Definitio* ve del verb *definio* i encara que l'accepció més corrent en l'actualitat és la d'una explicació clara i exacta de la naturalesa d'una cosa, el sentit que té veritablement als documents medievals així denominats és la de delimitar quelcom, quasi bé sempre propietats, especificant alhora la pèrdua de drets concrets sobre aquestes propietats. O sigui, si A defineix a B una casa, significa que A reconeix a B que la casa no és d'A i que no té cap tipus de dret sobre ella.

2.- Sobre el que significa la paraula *alou*, prenem les paraules de Josep M. Pons i Guri, corresponents a la mateixa veu inclosa a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, I, p. 661: "Domini ple, absolut i lliure, franc de serveis i de tota prestació real o personal, sobre béns immobles, que diferia, així, del que hom tenia en feu o en emfiteusi. Prové del mot franc *alôd*, que significa domini íntegre. Els juristes medievals digueren que el qui posseïa en alou, no tenia altre senyor superior sinó Déu. Per costum, al Principat de Catalunya hom considerava que les terres posseïdes per vassalls dins del terme de qualsevol castell o feu pertanyien al domini directe del senyor jurisdiccional, llevat que els seus propietaris poguessin destruir aquesta presumpció jurídica provant que posseïen en alou, contradient en això el criteri dels romanistes italians que partien de la presumpció que en cas de dubte els béns s'havien de suposar tinguts en *alou* i no en feu".

3.- Fixem-nos que els atorgants –Guisla, Ponç i Guillem– defineixen, és a dir, confessen que no són seus i que no tenen drets sobre ells, diversos alous al comtat de Barcelona. Alhora declaren haver rebut un mas i un bosc dels beneficiaris –Ramon i Pere–; per tant, el document ens suggereix que han arribat a un acord després d'un conflicte provocat per la possessió de les propietats, aspecte al qual tornarem més endavant.

4.- Les clàusules penals s'arrosseguen encara segons les velles fórmules visigòtiques, assegurant la permanència del contracte malgrat les infraccions o males intencions d'algun atorgant, amb la composició o esmena del triple del perjudici. Com podrem comprovar, no hi trobem cap tipus de jurament que garanteixi el compliment del negoci jurídic, propi de les acaballes del segle XII i que substituirà les clàusules que trobem en els documents anteriors.

5.- La referència documental de l'escriptura és ACB –Arxiu de la Catedral de Barcelona–; 1-1-1440, la qual cosa ens indica que es tracta d'un pergamí de la sèrie *Diversorum A*.

6.- Quan analitzem l'estructura documental d'una escriptura, el contingut literal del document s'anomena *discurs diplomàtic*; hi distingim dues parts, el text i el protocol. El text és la narració del fet documentat o negoci jurídic, al qual es dóna validesa en posar-lo per escrit en el document; hi destaca com la seva idea central, precedida de les circumstàncies que l'originen i seguit de les condicions que prevenen coercitivament la seva realització. El protocol es divideix en inicial i final o escatocol, i es tracta d'expressions circumstancials de solemnitat que legalitzen l'acte. El que volem ressaltar en aquest punt concret és una part del protocol inicial que pren per nom *invocació*, atès que la frase *In Dei sempiternum regis nomine* és la invocació del document que estudiem. La invocació no posa ni treu res al document, en el sentit temporal. Tampoc és obligatòria, ni jurídicament necessària, ni ratifica la validesa del negoci jurídic acordat. Subsistí, tanmateix, durant tota l'Edat Mitjana, sota les seves formes característiques: la monogramàtica i la verbal. La invocació implícita, monogramàtica o figurada és generalment el Crismo (monograma de Crist), i més rarament la Creu. Aquest tipus d'invocació no és la que trobem en aquesta definició d'alous, sinó la invocació verbal, que fou intro-

duïda en els documents en temps de Carlemany. D'antuvi, als documents reials, més tard en els privats, com el que ens ocupa. És una fórmula variadíssima que té, com a sentit general, el de patentitzar que el document es fa en nom de la Divinitat, tret ben característic de l'època medieval.

7.- Els atorgants del contracte són Guisla, *femina*, i els seus fills Ponç Bernat i Guillem Bernat. Respecte al títol de *femina*, i per no repetir les nostres explicacions, podeu veure la nota 3 dels *Fulls* anteriors, núm. 30, p. 48. El que sí volem remarcar és la primera constatació de nom familiar, en aquest cas, *Bernat*. Si comparem aquest document que analitzem amb l'empenyorament del 1043 –és l'escriptura estudiada als *Fulls* citats– ens adonem que els atorgants i beneficiaris, cinquanta anys abans, només tenien un nom –Gonnenbert, Impiria, Ermengol–. Ara, en canvi, els dos fills de Guisla gaudeixen de cognom; per tant, hem d'assenyalar aquesta diferència. És un fet generalitzat en la documentació del segle XI l'adopció del patronímic, fet que hom pot comprovar amb facilitat quan s'estudien els grans llinatges, o sigui, els comtals, vescomtals i els corresponents a l'alta noblesa. Com veiem, el nom revela la família, és el patronímic; el nom del pare que revela que l'estructura del llinatge ve basada en la filiació paterna. Per ser encara més estrictes en les nostres observacions, més que parlar de llinatge ens hauríem de referir, en aquest cas, a grup de filiació. Fins al segle següent no trobarem cognoms toponímics, i el canvi s'operarà vinculant-se a la transformació de l'organització del parentiu i a l'emergència de cognoms de lloc. El cognom toponímic apareixerà a la documentació a començaments de la dotzena centúria; per mitjà d'aquest cognom, es posarà els individus del grup familiar en relació amb la fortalesa patrimonial quan es tracti de famílies nobles, però aquesta actuació es transmet també a la pagesia. Els camperols, aleshores, s'identifiquen amb el mas, i el cognom familiar serà el nom del mas. Així, les característiques definidores de les funcions abarcades per la filiació paterna comencen per marcar el nom de la persona, l'aparició del cognom i més tard amb la relació amb la toponímia de la propietat territorial. L'evolució posterior, a partir del segle XII, podrem veure-la en documents successius, que analitzarem en el seu moment.

8.- Cal ressaltar la forma com exposen els atorgants el contracte: *diffinitores atque evacuatores sive pacificatores sumus*. Defineixen i desocupen –aquest és el significat del verb *evacuo*– i també es reconcilien *–pacificatores sumus–*. En conseqüència, el suggeriment que apuntàvem més amunt, a la nota 3, és ratificat pels propis definidors. Podem dir, doncs, que certament hi havia hagut una baralla anterior que ha conclòs amb l'acord que posen per escrit en aquesta escriptura.

9.- Els beneficiaris són els germans Ramon Guitard i Pere Guitard. Notem, una vegada més, l'adopció del nom del pare –Guitard–; alhora que Ramon és levita, que vol dir diaca, i jutge; com és normal en aquesta època, els càrrecs i oficis relacionats amb la cultura –escrivans, jutges, etc.– pertanyen al sector social de l'Església.

10.- Ramon i Pere són germans de Guisla i oncles de Ponç i Guillem, *avunculis de genere predicte matris*. Respecte al vocable *genere*, segons el *Diccionario Latino-Español* de A. Blánquez, trobem *gener, eri* de *geno* o *genus*. I *genus* significa: "Origen, generación, familia, raza, naturaleza, tronco, estirpe, linaje". Per tant, el que queda especificat és que ambdós beneficiaris pertanyen a la família o llinatge de la mare. Evidentment, el que sembla a primer cop d'ull un fet no massa representatiu, pot tractar-se d'un aspecte ben interessant. D'una banda, tenim la constatació d'una filiació paterna reflectida en l'ús del cognom patronímic, però, de l'altra, l'aclariment que Ramon i Pere són oncles de Ponç i Guillem a causa de la seva pertinença al llinatge matern. Malauradament, l'anàlisi de les estructures familiars a l'Edat Mitjana a casa nostra es troba encara molt poc estudiada, la qual cosa no vol dir que no sigui una de les vies d'investigació que caldria aprofundir. Som conscients que amb un sol document no podem agosarar-nos a marcar tendències, però el que sí volem és ressaltar –només– el que aquest document concret ens diu. I el que queda bastant clar és que es té en compte, d'alguna manera –que és necessari confrontar amb altres escriptures coetànies– una filiació materna. Tal vegada hom pot adduir que es tracta tan sols de definir que són oncles per part de mare, potser és així. Nogensmenys, i per si les teories de preeminència femenina o masculina a l'Alta Edat Mitjana es poden revisar o només qüestionar, cal tenir en compte tots aquests petits detalls, tan petits, que més d'una vegada poden fugir sense voler, si efectuem anàlisis de caire massa superficial.

11.- *Totum ipsum alodium*, és a dir, defineixen –o sigui, limiten i desocupen– tot l'alou.

12.- *Quod habetis atque tenetis in comitatu barchinonensi*: que teniu i posseïu al comtat de Barcelona.

És important assenyalar "al comtat de Barcelona", perquè tal vegada no és innecessari aturar-nos un xic per saber quelcom més de l'organització del nostre territori –ens referim sempre al Maresme sud– a l'inici de l'Edat Mitjana. Donats els estralls i turbulències dels segles III i IV, les invasions del VIII, i reconquesta entre el 785 i 801, sabem que la població de Girona i Barcelona era molt minsa, per tant, durant els tres primers quarts del segle IX, hom va esmerçar primordialment a intensificar la població a ambdós comtats. En els voltants de la ciutat comtal van sorgir tota una sèrie de santuaris i d'esglésies rurals, la majoria entre el 980 i 1050, les quals foren llavor de futures poblacions. Al Maresme, segons Ribas, les capelles construïdes sobre restes d'edificis romans són: Sant Miquel i Sant Martí (Mata); Sant Martí, Sant Sebastià i Sant Jaume (Traià); Sant Miquel (Cros); Sant Simó (Mataró); Santa Rita (Valldeix); Santa Anna (Premià); Sant Mateu (Premià de Dalt) i Santa Margarida (Cabrera). A més, cal considerar la capella pre-romànica de Sant Cristòfor (Cabrils), i les esglésies parroquials: Sant Martí de Taià, Sant Pere de Premià, Sant Genís de Vilassar, Sant Feliu de Cabrera, Sant Julià d'Argentona, Sant Andreu i Sant Vicenç de Llavaneres..., que es bastiren, amb molta seguretat, sobre antigues viles romanes. Un altre fet és veritablement definitiu per tot el que respecta a l'origen dels nostres pobles: el vuit de gener de 1025 es signa l'acta de franqueses que el comte de Barcelona, Berenguer Ramon I, la seva esposa Sança i llurs fills, atorguen als habitants de la ciutat i als del comtat. Deixant de banda els aspectes formals del document, que allargarien excessivament la nostra exposició, cal remarcar a tots els qui es dirigeix aquest privilegi. Primer, als habitants de la ciutat de Barcelona, al seu suburbi, a tot el comtat, siguin els habitants que allí visquin religiosos o laics. Així mateix, al castell d'Olèrdula, al Penedès, i al Vallès. Tinguem en compte que el Maresme no té entitat pròpia; en aquest moment és, només, la maresma del Vallès, la qual cosa significa que tot el que és legislat pel Vallès afecta directament la nostra contrada. Aquestes darreres zones es consideren com les marques, és a dir, les fronteres del comtat. Per tant, el concepte de terra fronterera ens condueix vers la necessitat, sentida pels comtes, del control i seguretat de llurs terres, també de les més despoblades –les marques–, perquè aquestes constitueïen àmplies àrees ermes. O sigui, la voluntat de nous conreadors impli-

ca la major concessió de llibertats; els qui allí vagin, tindran, doncs, alguns d'ells, una situació de privilegi distinta del comú dels pagesos catalans en altres indrets.

13.- Una part del conjunt de l'alou es troba a la parròquia de Santa Eulàlia de Provençana, *sive in eius terminis*.

L'esment al 'terme' parroquial ens porta a considerar quan apareix a la documentació el vocable 'parròquia' i per què se li associa un terme. Si bé és cert que al principi –segle X, sobretot–, els documents ens parlen de 'viles' –*villa Primiano, villa Azaari, villa Tridiliano*...–, ja entrat l'XI, la ubicació de les propietats es refereix sempre a la *parrochia*. Aquest canvi l'hem de relacionar obligatòriament amb el desenvolupament, a partir de la dècima centúria, del fet parroquial, que generarà nuclis de poblament agrupat al recer de l'església local, convertint-se en el centre aglutinador de la comunitat rural, eix de la vida de la pagesia. El centre de la parròquia és la plaça, on es porten a terme els intercanvis, l'adquisició de subsistències i el mercadal als darrers segles medievals; moltes vegades hi ha també el forn públic, monopoli del senyor feudal, on els pagesos porten a coure el pa. Al mateix temps, és el lloc on es fan els tractes, on es donen les converses, on tenen lloc les confidències. Aquí es troba la seu de diversos poders, el del batlle senyorial, el del rector parroquial i també el dels prohoms del poblat quan es reuneixen per prendre alguna decisió important que afecti la vida de la comunitat. Hi acut, a més, el veïnat en moments extraordinaris o solemnes, quan es prenen acords pre-municipals o quan esclata la violència continguda i es perd la por de Déu o al senyor. D'ací surten les processons en dies de festa, i també el darrer passeig, el transport dels morts cap al cementiri, acompanyat pels clergues amb la creu alçada, ciris i encenser; els amics i els parents porten el cadàver a les seves espatlles, o bé sobre un mul, en un bagul de roure o de pi.

En aquest espai central s'aixeca, com ja hem dit, l'edifici parroquial, l'església. Les parròquies, en ser consagrades, es dotaven d'un cert domini territorial –el terme– que administraven, i d'on treien uns beneficis, mitjançant els quals es mantenien. La parròquia és, doncs, essencialment medieval i presenyorial, anterior a les circumscripcions administratives, i un dels elements més importants en el procés de transformació de les viles rústiques romanes en viles de nuclis de caire urbà. Les noves esglésies eren edificades al terme de les viles, que es mantenien encara com unitats d'explotació agrària. La parròquia va atreure al seu voltant pagesos que formaren un petit nucli de poblament, el qual es convertí en el centre natural de la vila. Els camperols buscaren, doncs, la seguretat oferta pel perímetre sagrat de l'església, la sagrera. En esclatar les violències feudals del segle XI, l'Església, convertida en garant de l'ordre tradicional, va jugar a fons la carta pacificadora, mitjançant els decrets de Pau i Treva i la conversió de les sagreres-cementiris rurals, que envoltaven en un radi de trenta passes les esglesioles, en llocs inviolables. Aquestes sagreres es convertiren aleshores en l'indret de refugi i de construcció de nous habitatges que cercaven l'ombra protectora del campanar, esdevingut torre de defensa.

14.- És ben normal, per tant, que el poblament generat per les sagreres sigui de tipus d'hàbitat concentrat.

Així, hi trobem quasi bé sempre la menció a *domus*, és a dir, cases, en comptes de masos. Aquest és el cas que reflecteix el document que estudiem: *cum omnibus domibus que ibi sunt*, amb totes llurs pertenències mobles.

15.- *Quod vobis advenit voce paterna vel materna, vel qualicumque alia voce*: que us pervingué per veu paterna o materna, o per qualsevol altra. El sentit de *voce*, que significa veu i també paraula, expressió, concepte, dit, sentència i paraules expressades per algú, ens remet a la idea de concessió per via oral d'algun bé, com el nostre document mostra. És normal, en aquesta època, d'assenyalar quin fou l'origen de la propietat –confronteu aquestes dades amb les corresponents al document dels *Fulls* anteriors, nota 9, p. 49–. En l'escriptura que ara ens ocupa, s'especifica que l'alou de Santa Eulàlia de Provençana és de Ramon i Pere, i que aquests l'han rebut de llurs pares, segurament en concepte d'herència, encara que no s'especifiqui fins a aquest punt.

16.- L'alou que s'integra dins del conjunt que els atorgants defineixen, situat al Vallès, es troba a la parròquia de Sant Sadurní de La Roca. Es tracta, en aquest cas, de terres i vinyes, amb arbres diversos, cases, aigües i fonts, boscos i garrigues, monts i plans, amb totes llurs pertinences i termes. Com hom pot copsar a tall de comparació amb l'alou anterior, ara l'especificació de la propietat respon molt més a un hàbitat de tipus dispers, no inclòs dins del cercle estret de la parròquia, sinó ubicat en el terme d'aquesta però en un espai molt més ampli. L'explicació de la propietat ens fa coincidir també en el mateix caire d'observacions. Si a Provençana es feia constar els béns mobles de les cases, ara, al contrari, ni se'n fa esment, però es ressalta el valor de l'alou per allò que li confereix veritable importància: l'aigua, els recursos derivats de la reserva del bosc i la terra. Les cases, aquí, són segurament masies.

17.- El tercer alou és a Mata, *infra parrochia Sancte Marie de Civitate Fracta*. No volem estendre'ns més sobre la confusió terminològica referent a l'antiga parròquia de Mataró, ja citada amb anterioritat –veure *Fulls* núm. 30, nota 11, p. 49–. De tota manera, cal tornar a constatar, en la definició d'alous, la incertesa dels termes. Com veiem, l'alou és a Mata, i se'ns diu, dins la parròquia de *Civitas Fracta*. Sabem que existia una parròquia corresponent a Sant Martí de Mata, per tant, la forma de donarnos la situació d'aquestes propietats no és massa clara, és a dir, segurament se'ns faria menys complex si llegíssim "a la parròquia de Mata", sense cap altra interferència. El detall, però, no és qualsevol cosa, perquè pot portar-nos a la consideració de la importància adquirida, a les darreries del segle XI, d'una parròquia envers l'altra, o tal vegada a poder suggerir una vinculació més o menys jeràrquica del nucli parroquial de *Civitas Fracta* amb les parròquies dels voltants, en certa forma subjectes a ella. L'efectivitat d'aquesta possibilitat no faria més que ratificar, des d'un nou punt de vista, el fet de l'adopció del nom de *civitas* pel primitiu nucli medieval de Mataró.

18.- L'alou de Mata comprèn terres i vinyes, amb arbres diversos, muntanyes i boscos, aigües i fonts, i tot l'alou que es troba a la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres.

19.- Amb totes les seves pertinences, i amb cases *cum earum solis atque suprapositis que videntur esse intra omnia predicta alodia*. O sigui: cases amb llurs sòls i terrats, com es pot veure que són dins els citats alous. És important assenyalar aquestes explicacions 'cases amb sòls i terrats', car a voltes hom pot creure que la documentació provinent d'aquesta època empra tan sols frases repetitives i mancades d'aclariments força substancials. Evidentment, no volem dir amb això que la documentació dels segles X-XII sigui més explícita que la corresponent a la Baixa Edat Mitjana, res més lluny de la nostra intenció. Tanmateix, i aquesta era la reflexió, cal no menysprear les dades documentals, per breus i minses que aquestes semblin.

20.- Tots els alous citats els defineixen *per rectam fidem sine ullo engan*: rectament, fidelment, sense cap engany.

21.- La definició es concedeix juntament amb l'alou *quod habetis atque detinetis in loco nominato mas Chantiano*: que teniu i manteniu al lloc anomenat mas Catà. Cal fer notar l'especificació 'teniu i manteniu', és a dir, que és un alou que s'explota o es fa rendir, d'alguna manera. També és interessant constatar la primera vegada que trobem documentat el mas Catà de Llavaneres, perquè la seva importància es mantindrà constant durant tota l'Edat Mitjana, fins al punt de constituir una de les batllies corresponents al castell de Mataró a mitjan segle XIV, i així reflectida al *Capbreu del castell de Mataró* manat redactar per Pere de Màrgens el 1369.

22.- La definició d'alous es fa de forma íntegra, menys la quarta part que els atorgants retenen dels alous que es situen al pla de Mata i de Valldeix.

23.- A més, també fan retenció dels alous que es troben a Palau i a Traià. Fixem-nos com un document del 1083 ens dóna, de manera tan clara, els diferents veïnats que envolten la parròquia: Mata, Valldeix, Palau i Traià.

24.- Els alous són definits plenament i fermament, amb totes llurs entrades, eixides i termes, *sicuti humana lingua melius potest dici vel nominari*: tal com la llengua humana de la millor manera pot dir-ho o anomenar-ho.

25.- El conflicte familiar generat per la possessió dels alous arribà a un cert tipus de composició, car Guisla, Ponç i Guillem reconeixen haver rebut de Ramon i Pere un mas que tenia Isarn de Quastà i un bosc. Aturem-nos un moment en el mas, per analitzar el que això significa. Generalment, en força documentació dels segles X i XI trobem esmentats els alous, i aquesta constatació ha portat, de vegades, a part de la historiografia catalana, a exaltar excessivament la importància de l'alou, noble o camperol, oposant-lo a la feudalització, més o menys lenta i difícil. L'opinió més acceptada és la que els grans, en participar directament en el moviment de les aprisions, ampliaren els grans alous fagocitant els petits en un procés de desgast del petit alou a través de les donacions pietoses, les confiscacions judicials i els préstecs de fam, provocant la ruptura de l'esquema de les relacions pre-feudals i l'expansió del règim de tinença de terres, realitzat el segle XI. Si bé aquest no és el marc adequat per discutir qüestions tan complicades i que ja hem aprofundit en altres treballs, cal constatar en aquest document concret algunes dades que no es corresponen amb la teoria assenyalada. Com veiem, els atorgants i els beneficiaris del negoci jurídic són propietaris d'alous, i aquest és un fet evident. Tanmateix, quan parlen del mas que Guisla i els seus fills reben, queda ben clar que el té Isarn de Quastà. Cal, doncs, saber qui és aquest Isarn, i només podem pensar que es tracta d'un pagès que gaudeix del domini directe del mas, mentre el domini eminent és de Ramon i Ponç. Per tant, en efectuar la transacció de la propietat hi haurà homes i dones com Isarn que passaran d'unes mans a d'altres. Si reflexionem, aleshores, sobre la condició d'aquests homes i dones, hem de concloure que els qui habiten en els alous no són els aloers, i com veiem, tampoc són lliures. L'alou és franc i lliure per a l'aloer, però aquest ven, compra, bescanvia i dóna les terres a altres, de la mateixa manera que les estableix a homes que ja no són lliures. O sigui, que pel sol fet que els documents parlin d'alous no es pot presumir la inexistència de gent sotmesa a aquells.

En relació amb el bosc *nominatur de Tudmira*, anomenat de Tudmira, és necessari assenyalar com, ja des de ben antic, al Maresme, la possessió de béns de caràcter comunal de forma particular, contrasta amb el que es dóna a d'altres indrets. Així, el bosc a molts llocs constituïa una reserva oberta, on cadascú anava a treure el que podia segons les seves necessitats. Tanmateix, si el bosc rep un nom propi ens indica que aquest té un propietari; conseqüentment, no és d'ús per a tota la comunitat.

26.- A més del mas i del bosc reben una peça de terra *que est ad ipsum vineale*: que es troba al vinyar, o lloc plantat de vinyes. És de ressaltar l'existència, ja a les darreries de l'onzena centúria, d'espais dedicats al conreu del vi, com fèiem notar al document anterior, veure *Fulls* núm. 30, nota 7, p. 48.

27.- Declaren haver rebut també una altra peça de terra *que est ad ipsa sorba*: a la sorra; per tant, el suggeriment de la proximitat al mar és quasi bé innecessària.

28.- La definició d'alous i reconeixement de propietats rebudes es fa segons aquest pacte: que ni els atorgants ni cap altre home *de nostro genere atque parentela*, és a dir, del seu llinatge i parentela...

29.- ... no pugui reclamar ni proclamar que tenen ni han de tenir qualsevol dret sobre tot el que defineixen. A continuació, comencen les clàusules penals: ni ells ni cap home, tant estrany com proper, poden infringir el que diu l'escriptura.

30.- Si així es fes, serien obligats a composar el triple dels danys: *sive componat predicta omnia in triplum*.

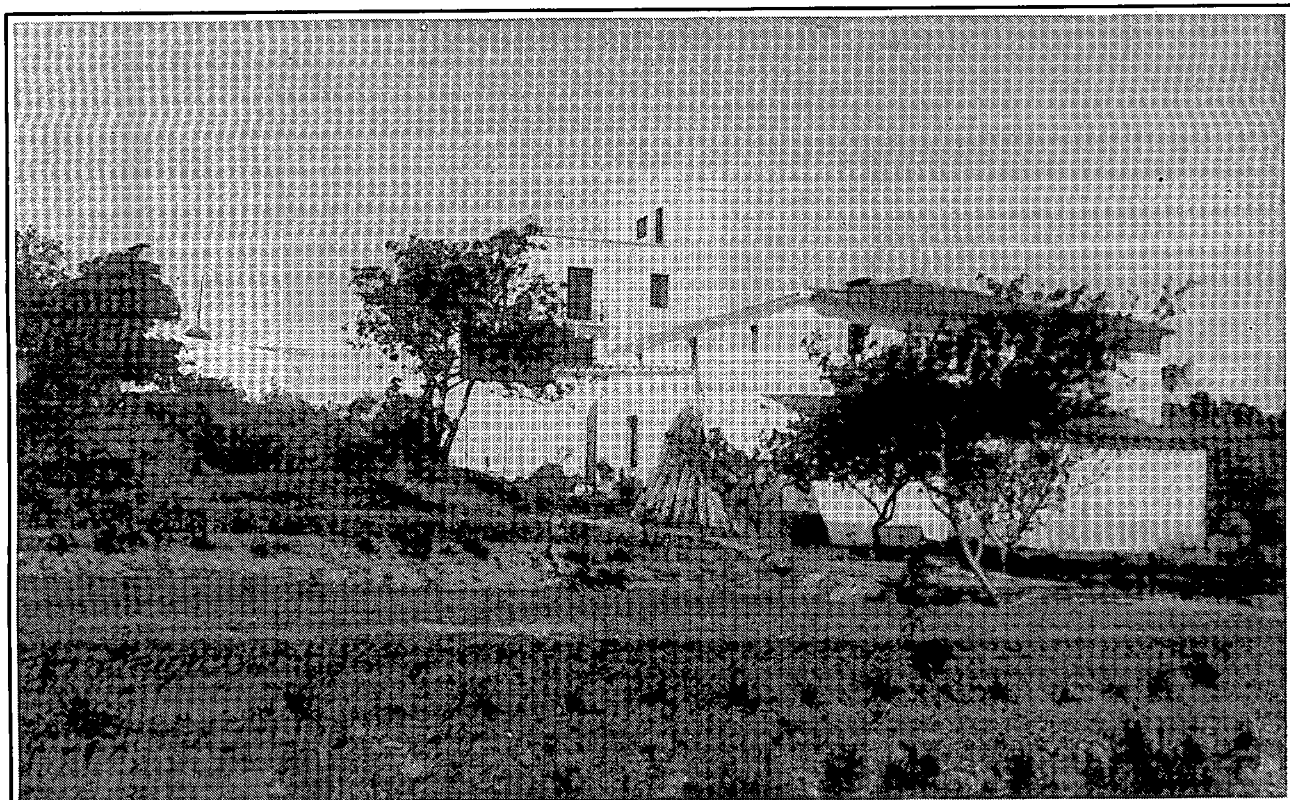
31.- I que l'escriptura sigui ferma sempre, *in perpetuum*.

32.- La forma de datació continua essent encara pel còmput dels anys del regnat dels reis francs.

33.- Signen el document Guisla, *femina* i els seus fills Ponç Bernat i Guillem Bernat.

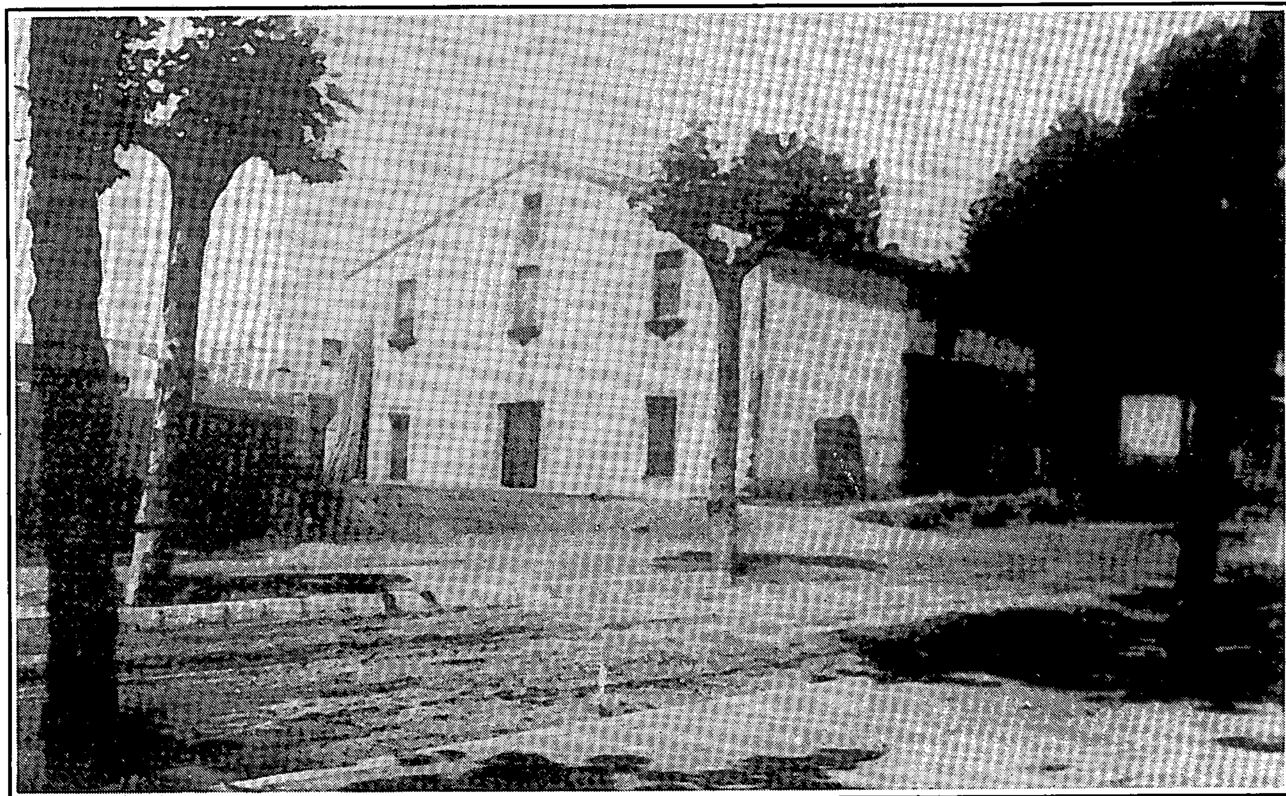
34.- Testifiquen Guerau Riemball, Aurús, Guillem Aurús, Ramon, Artximball, Adalbert. L'escrivà és Miró Donús.

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

MASIES DE VALLDEIX
CAN BRUGUERA. 1920?

Fotografia Mn. Joan Colomer i Trinxer – Col.lecció Parés de Mataró.

MASIES DE MATARÓ
CAN JORDI, A LA RIERA. 1928?

Fotografia Mn. Joan Colomer i Trinxer – Col.lecció Parés de Mataró.

MASIES DE MATA
HORTA DEL CORREU, Pla de Sant Simó. 1920? Fotografia Mn. Joan Colomer i Trinxer – Col.lecció Parés de Mataró.

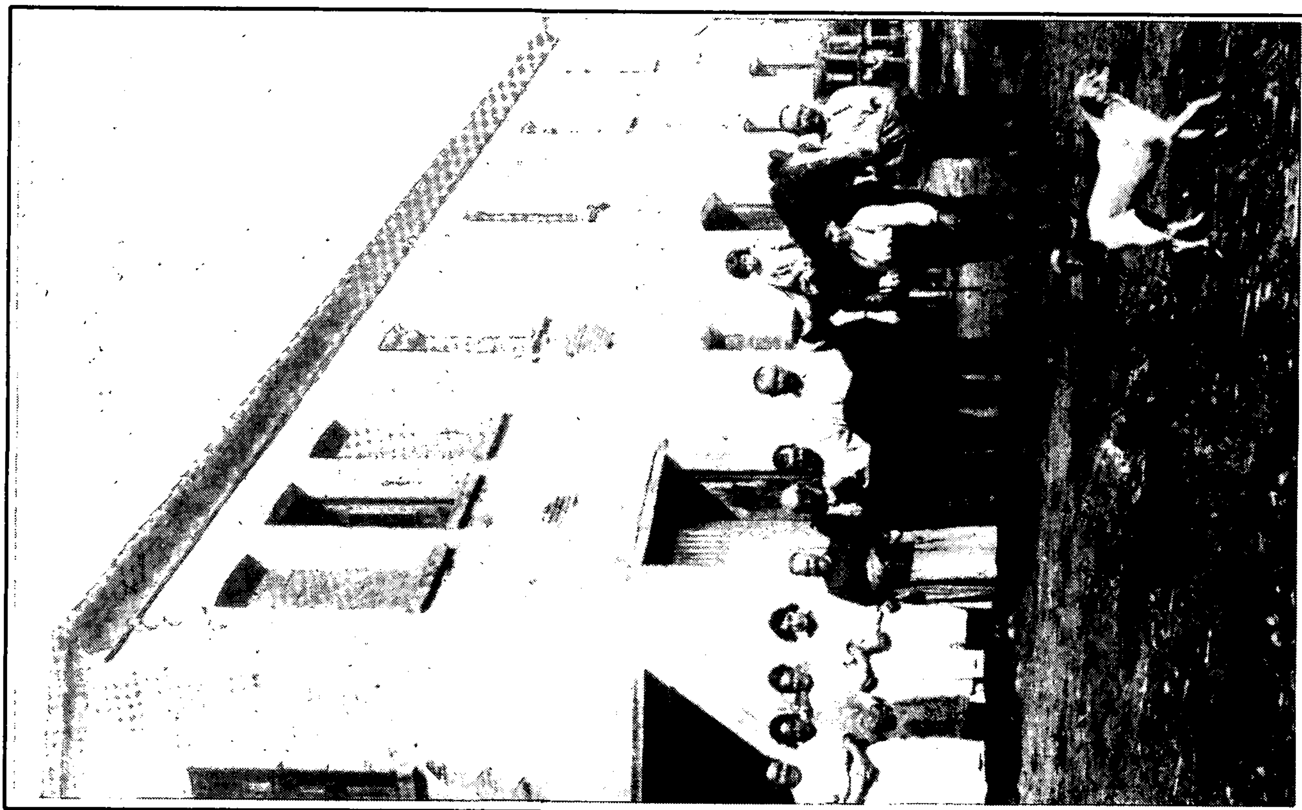
MASIES DE MATA
CAN FLORIACH, Pla de Sant Simó. 1920? Fotografia Mn. Joan Colomer i Trinxer – Col.lecció Parés de Mataró.

MASIES DE MATA
LA CASA VERMELLA, Pla de Sant Simó. 1920? Fotografia Mn. Joan Colomer i Trinxer – Col.lecció Parés de Mataró.

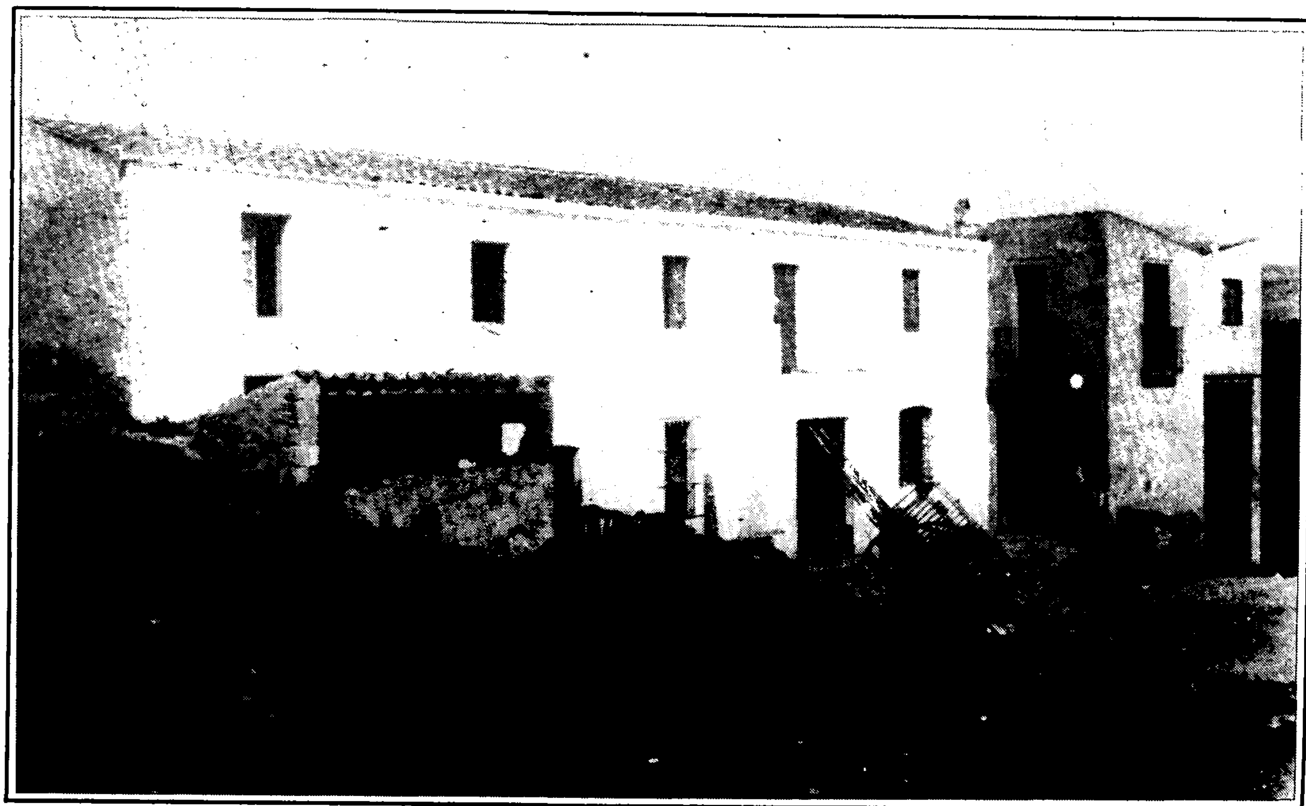

MASIES DE MATA
CAN PERA, Les Cinc Cènies. 1920? Fotografia Mn. Joan Colomer i Trinxer – Col.lecció Parés de Mataró.

MASIES DE MATA
CAN MERCER. 1920?

Fotografia Mn. Joan Colomer i Trinxer – Col.lecció Parés de Mataró.

MASIES DE MATA
CASA DEL CASTELL. 1920?

Fotografia Mn. Joan Colomer i Trinxer – Col.lecció Parés de Mataró.

Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró

amb la col.laboració del
Servei d'Arxius del Departament de Cultura
de la Generalitat de Catalunya